DE COTTABO

DISSERTATIO PHILOLOGICA

QVAM

AD SVMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

RITE IMPETRANDOS

AMPLISSIMO IN VNIVERSITATE FRIDERICIA
GVILELMIA RHENANA PHILOSOPHORVM ORDINI

TRADITAM VNA CVM SENTENTIIS CONTROVERSIS

DIE XVI MENSIS IVNII ANNI MDCCCXCIII HORA XII

PVBLICE DEFENDET

SCRIPTOR

CHRISTIANVS BOEHM
LIVONVS

ADVERSARII ERVNT
HERMANNVS SCHOENE
IOANNES DRAGENDORFF
MATTHIAS MEINHOLD

BONNAE
TYPIS CAROLI GEORGI TYPOGR. ACAD.
MDCCCXCIII

FRANCISCO BVECHELER

GEORGIO LOESCHCKE

HERMANNO VSENER

Ludorum Graecorum notitia per duos quasi rivulos ad nostram aetatem permanavit, alterum parciorem quidem sed tamen purum, alterum uberiorem sed nonnumquam falsae interpretationis fuco inquinatum: cum poetarum artificumque veterum, tum grammaticorum aetatis Alexandrinae opera dico. Quorum studiis Suetonium in libro περὶ τῶν παρ' Ἕλλησι παιδιῶν [1] componendo usum esse, eiusque libri excerpta apud Eustathium, in codice Milleriano [2], in scholiis Platonicis servata esse post Casaubonum, Reifferscheidium [3], Fresenium [4] inter viros doctos constat. Neque dubitari potest, quin, quae Pollux, Hesychius ceterique lexicographi, scholia Aristophanea de ludis exhibent, artiore quodam cognationis vinculo cum Suetonianis cohaereant [5]. Quare suo iure Fresenius coniecit [6] Pollucem in hac onomastici parte Suetonium auctorem secutum esse. Dissensit Cohenus [7], qui contra Fresenium veri simile non esse monuit grammaticum Graecum hominis Romani librum compilasse, cum ad ipsos fontes eosque Graecos aditus ei pateret. Quamvis magna esset Suetoni et Pollucis similitudo, tamen non eam esse, ut Pollucem a

---

1) Suidas s. v. Τράγκυλλος. Ioan. Tzetzes Var. hist. VI, 875 sqq.

2) Miller Mélanges de litterature Grecque p. 413 sq.

3) Fr. 182: Quaest. Sueton. p. 462 sq.

4) De λέξεων Aristophanearum et Suetonianarum excerptis Byzantinis p. 32 sq.

5) Quod ut commodius perspiciatur, in appendicibus ludorum explicationes Pollucis, Hesychii, scholiorum praeter eas quae apud Fresenium l. c. p. 88 leguntur transscripsi et cum excerptis Suetonianis composui.

6) l. c. p. 32 adn. 2.

7) Fleckeis. annal. supplem. XII, 356 sq. XIII, 858 sq.

Suetonio sua descripsisse affirmari posset, praesertim cum in pilae ludis enarrandis maxime inter se discreparent. Itaque Reifferscheidium secutus Suetonium, Pollucem, Hesychium ex eodem auctore Graeco, Pamphilo pendere contendit.

Mitto prius viri docti argumentum. Nam qui de rebus Graecis libros lingua Graeca composuit, eodem iure inter Graecos atque inter grammaticos Romanos numerandus est, neque quid prohibuerit intellego, quominus a studiorum suorum sociis legeretur.

Alterum maioris ponderis esse videtur, tamen si diligentius rem examinaveris facile redarguetur. Nam libri Suetoniani locus qui erat de pilae ludis, excerptoris neglegentia ita mutilatus est, ut sententia eveniret plane perversa; id quod luculenter apparet si Pollucem comparas [1]), qui cum plerumque brevius quam excerpta Eustathiana ludos absolvat, hoc loco et uberius et planius eos exponit. Omiserunt Eustathius et scholiastae Platonici auctor quod οὐρανίαν complures pueri ludebant, qui pilam ad caelum emissam captarent, omiserunt quod in ἀπορράξεως ludo pilae saltus numerabantur et plurimos saltus efficiens victor habebatur. Tum e verbis, quibus ἀπόρραξιν definierunt Eustathius et scholii Platonici auctor coniicere licet illis ludum aliquem notum fuisse, in quo contra parietes pueri pilam mittere solebant, ipse tamen ludus aperte non dicitur. Pollux eum similiter atque ἀπόρραξιν describit. Ἐπισκύρου denique ratio plane alia est, atque ex Eustathio suspicari possumus. Nemo enim ἐπὶ λατύπης stabat, sed pila ibi deponebatur, quam utraque ludentium turma a certis quibusdam terminis currentes arripere studebant, neque pilae iactu invicem sese insectabantur, sed pilam trans terminos illos mittebant. Excerptoris, non ipsius Suetoni verba sunt, quae apud Eustathium traduntur, quamobrem nihil inde argumenti capi potest, quo Suetonium Pollucis auctorem non fuisse demonstretur.

1) Inspice appendices.

Sed longius progredi licet. Ludi minores qua ratione in Pollucis onomastico dispositi sunt, ita iam ad eum pervenisse Fresenius demonstravit, cum non posse dispositionis auctorem esse contenderet, qui eam exhiberet vitio inquinatam [1]). Quisnam igitur fuit dispositionis auctor?

Si grammaticus Alexandrinus, atque idem fuerit, cuius librum Hesychius adhibuit, in Hesychii lexico vestigia illius dispositionis apparere necesse est. At cum in nominibus ludorum Suetonius et Pollux optime congruant, Hesychius saepe discrepat. Ludi nimirum apud Pollucem adverbiis in -ίνδα significati iisdem nominibus ab Hesychio appellantur, quos autem e ludis in -ιγμός vel -ισμός affert, variis sub titulis collocavit. Nam ἐφεδρισμός sub ἐφεδρίζειν, ἐποστρακισμός sub ἐποστρακίζειν, κυνδαλισμός sub κυνδάλη, χαλκισμός sub χαλκίνδα quaerendi sunt; ἀσκωλιασμόν quater, i. v. ἀσκωλιάζειν, ἀσκωλίζοντες, ἀσχαλιάζοντες, ἀγκωλιάζων tractavit. Quare haud scio an in Pamphili lexico ludi in -ίνδα exeuntes in unum collati fuerint, ludi in -ισμός et -ιγμός certe non fuerunt.

Accedit quod satis multi in Hesychii lexico extant ludi a Polluce omissi; quorum hos fere inveni: ἀνακρουσία, γῶνος, δραπετίνδα, ἔμβαλλε κύλλῃ, ἐμποδίζων ἰσχάδας, ἐξάγω χωλὸν τραγίσκον, κελεύματα, μοσχίνδα, σκομβρίσαι, ταυρίνδα, τιλμός, φυρτίζεσθαι. E quibus κελεύματα idem fere quod βασιλίνδα, δραπετίνδα quod ἀποδιδρασκίνδα vel μυίνδα alio nomine significare videtur, reliquos autem quos nominavi non solum Pollux omittit, verum etiam in excerptis Suetonianis omnino desunt. Atque primum miramur, quod, cum quattuor pilae ludos Pollux et Eustathius commemorent, apud Hesychium quintus, ἀνακρουσία, accedit; tum quod ne unum quidem ludum excerpta Suetoniana servaverunt a Polluce omissum. Neque tamen putare licet omnes Pollucem quos apud Pamphilum invenerat ludorum explicationes transscripsisse. Nam

---

1) l. c. p. 35.

ex duodequinquaginta ludis a Polluce explicatis apud Hesychium sedecim desiderantur, apud Pollucem ex Hesychianis duodecim; ex iis quos excerpta Suetoniana praebent duo Hesychio desunt (φίττα et ἱμαντελιγμός), omnes in Pollucis onomastico inveniuntur. Quod qui considerat atque reputat, ubi in ludorum nominibus Pollux et Hesychius discrepant, excerpta Suetoniana semper cum Polluce concinere, fieri non potest quin iudicet, artiorem Polluci cum Suetonio cognationem intercedere. Nam casu factum esse, ut, cum tres viri, Suetonius, Hesychius, Pollux, eundem librum excerperent, duo in eadem vel ludorum nomina vel ludos semper inciderent, tertius alia eligeret, equidem persuadere mihi non possum.

Oppones mihi fortasse veterem illam, quae tam diu viros doctos excruciavit quaestionem, num idem fuerit „pratum" Pamphili quod γλῶσσαι ἤτοι λέξεις eiusdem auctoris. Si liber peculiaris fuit, quid impedit quominus ipsum Pamphilum ludos secundum nominum formas disposuisse, Suetonium et Pollucem ex prato pendere statuamus? Ergone Suetonius librum περὶ τῶν παρ' Ἕλλησι παιδιῶν e Pamphilo plane descripsit, nihil de suo addidit? Quod si aevi Byzantini scriptor fecisse diceretur, non obloquerer; a Suetonii vero ingenio et moribus longe alienum est. Nimirum Suetonius, quem Pamphili studia excepisse ipsum prati nomen docet, eius libros in suum usum contulit, ita tamen, ut ex ampliore lexico quae in prato desiderabantur conviciorum et ludorum nomina excerperet certoque ordine disponeret. Unde etiam apparet, cur eorum librorum Suetonii excerpta a posterioris aetatis grammatico cum excerptis Aristophaneis compositi sint. Sed haec hactenus.

Maxima pars eorum quos Suetonius descripsit ludorum Alexandrinorum aetate in usu erat, nonnulli hodie quoque a pueris exercentur. Interpretantium libidini campus apertus est, ubi ludorum notitiam non nisi ex veterum poetarum operibus percipere potuerunt.

Cuius rei exemplum cottabus est[1]).

E Sicilia cottabum initio fere saeculi sexti in Graeciam venisse et ducentos annos maxima floruisse in conviviis gratia permulti docent cum poetarum lyricorum[2]) et tragicorum[3]), tum vetustiorum quae ferebantur comoediarum fragmenta adhuc extantia[4]). Paullo post initium saeculi quarti evanuisse ludi usus videtur, cum in novae comoediae fragmentis et apud Romanos qui eam imitati sunt vix vestigium cottabi appareat, neque apud eos scriptores qui convivia narrant, cottabi mentio fiat.

Cum autem inde ab initio saeculi tertii Alexandriae viri docti veterum poetarum opera diligenter colligere, collecta perquirere et quae in illis inessent vel verba obscuriora vel res non satis notae, explanare coepissent, fieri non potuit ut cottabum praeterirent. Qui quae de ratione ludi exquisiverint, nunc ex Athenaeo disci potest, alia qui scholia in Lucianum, Aristophanem scripserunt, nec minus Pollux, Hesychius, Photius, Tzetzes — Suetonium hic quidem auctorem laudat — memoriae tradiderunt[5]). Sed quoniam omnes quos nominavi scriptores eius aetatis sunt, qua iam in usu versari cottabus

---

1) cf. O. Iahn Philol. XXVI, p. 201 sq. Heydemann Annali 1868, 217 sq. Helbig Röm. Mitthl. I, 222 et 234 sq. Robert Arch. Jahrb. II, 179 sq.

2) cf. Critias fr. 1 Bgk. Bacchylides fr. 24. Anacreon fr. 53. Alcaeus fr. 43. Pindarus fr. 105. Dionys. Chalcus fr. 3.

3) Aeschylus Ostol. fr. 179 N². Sophocles Salmon. fr. 494. Euripides Oen. fr. 562. Achaeus Lin. fr. 26.

4) Aristophanes Pac. 343 et 1244, Daital. I, 444 K., Plato Ζεὺς κακ. I, 612. Eubulus Belleroph. II, 171. Antiphanes Ἀφροδ. γον. II, 33. Amipsias Ἀποκοτταβίζοντες I, 670. Cratinus Nemes. I, 50. Hermippus Moer. I, 237. Callippus Pannych. III, 378.

5) cf. Athen. X, 427 d. XI, 479 c. 782 d. XV, 665 d sq. schol. Aristoph. Pac. 343. 1242. 1244. schol. Lucian. Lexiph. 3. Pollux VII, 109 sq. Hesych. s. vv. κότταβος, ἀγκύλη, λάταξ. Phot. s. v. κοτταβίζειν Etym. M. 533, 15. Tzetzes Chiliad. VI, 872 sq.

desierat [1]), qui eius ludi rationes rectius perspicere velit, a veterum poetarum fragmentis ei proficiscendum, grammaticorum explicationibus secundo loco cum cautione utendum erit.

A fragmentis ergo ordiamur. Optime cottabus Antiphanis aliquot versibus ab Athenaeo p. 667a servatis illustratur, ubi rudis quidam et tiro ludendi arte imbuitur: Ἀντιφάνης δ' ἐν Ἀφροδίτης Γοναῖς· (II, 33 K.)

τονδὶ λέγω, σὺ δ' οὐ συνιεῖς; κότταβος
τὸ λυχνίον ἐστί. πρόσεχε τὸν νοῦν· ᾠὰ μὲν
. . . . πέντε νικητήριον.
B. περὶ τοῦ; γελοῖον· κοτταβιεῖτε τίνα τρόπον;
A. ἐγὼ διδάξω καθ' ἕν· ὃς ἂν τὸν κότταβον
ἀφεὶς ἐπὶ τὴν πλάστιγγα ⟨ποιήσῃ πεσεῖν —
B. πλάστιγγα⟩ ποίαν; τοῦτο τοὐπικείμενον
ἄνω τὸ μικρόν, τὸ πινακίσκιον λέγεις;
A. τοῦτ' ἐστὶ πλάστιγξ — οὗτος ὁ κρατῶν γίγνεται.
B. πῶς δ' εἴσεταί τις τοῦτ'; A. ἐὰν θίγῃ μόνον
αὐτῆς, ἐπὶ τὸν μάνην πεσεῖται καὶ ψόφος
ἔσται πάνυ πολύς. B. πρὸς θεῶν, τῷ κοττάβῳ
πρόσεστι καὶ Μάνης τις ὥσπερ οἰκέτης;
καὶ μετ' ὀλίγα·
ᾧ δεῖ λαβὼν τὸ ποτήριον δεῖξον νόμῳ.
A. αὐλητικῶς δεῖ καρκινοῦν τοὺς δακτύλους
οἶνόν τε μικρὸν ἐγχέαι καὶ μὴ πολύν·
ἔπειτ' ἀφήσεις. B. τίνα τρόπον; A. δεῦρο βλέπε,
τοιουτονί. B. Πόσειδον, ὡς ὑψοῦ σφόδρα.
A. οὕτω ποιήσεις. B. ἀλλ' ἐγὼ μὲν σφενδόνῃ
οὐκ ἂν ἐφικοίμην αὐτόσ'. A. ἀλλὰ μάνθανε.

Candelabrum satis altum discipulo ostenditur, cui testa parva (πλάστιγξ) imposita est. Qui cottabum ludebat, ei opus erat, quod sibi in poculo superesset vini, levi manu in testam illam mittere, eamque ita deicere, ut in μάνην

1) Haud aliter de Nonno XXXIII, 65 sq. iudico, qui et ipse cottabum nisi ex grammaticorum descriptionibus non noverat.

aliquem cadens magnum crepitum efficeret. Easdem instrumenti cottabici partes, ῥάβδον κοτταβικήν, πλάστιγγα, μάνην Hermippus enumerat Μοίραις (I, 237 K.):

ῥάβδον δ' ὄψει τὴν κοτταβικὴν
ἐν τοῖς ἀχύροισι κυλινδομένην,
μάνης δ' οὐδὲν λατάγων ἀίει·
τὴν δὲ τάλαιναν πλάστιγγ' ⟨ἂν⟩ ἴδοις
παρὰ τὸν στροφέα τῆς κηπαίας
ἐν τοῖσι κορήμασιν οὖσαν.

Ipsam ῥάβδον κοτταβικήν ex duabus partibus constitisse Aristophanes docet in Pace v. 1240 sq.[1]), ubi eam ῥάβδου partem, quae in solo institit, cum tubae ore contulit, eiusmodi instrumentum κατακτὸν κότταβον nominat v. 1244. Quae restant vel comicorum vel tragicorum fragmenta nihil de instrumenti forma novi afferunt, tamen ex iis cognoscimus etiam alias in res, ut in pilam[2]) interdum etiam in homines[3]) λάταγας iaculatos esse convivas, cottabum amoris certamen fuisse[4]), victorem praemiis esse

---

1) v. 1240 sq.

Ὁπλ. καπ. τί δ' ἄρα τῇ σάλπιγγι τῇδε χρήσομαι,
ἣν ἐπριάμην δραχμῶν ποθ' ἑξήκοντ' ἐγώ;
Τρ. μόλυβδον ἐς τουτὶ τὸ κοῖλον ἐγχέας
ἔπειτ' ἄνωθεν ῥάβδον ἐνθεὶς ὑπόμακρον,
γενήσεταί σοι τῶν κατακτῶν κοττάβων.

2) Plato Ζεὺς κακ. (I 612 K.)

ἀλλ' εἰς θυίαν παιστέον.

3) Eurip. Oen. fr. 562 N.²

πυκνοῖς δ' ἔβαλλον Βακχίου τοξεύμασιν
κάρα γέροντος·

Aesch. Ostol. fr. 179 N.

ἣν μὲν γὰρ αὐτῷ κότταβος ἀεὶ τοὐμὸν κάρα.

4) Soph. Inach. fr. 255 N.

ξανθὴ δ' Ἀφροδισία λάταξ
πᾶσιν ἐπεκτύπει δόμοις.

Eurip. Pleisth. fr. 631 N.

πολὺς δὲ κοσσάβων ἀραγμὸς Κύπριδος
προσῳδὸν ἀχεῖ μέλος ἐν δόμοισιν.

ornatum[1]). Iam κοτταβεῖον illud qua ratione compositum fuerit, et quid fuerit μάνης qui nominatur, scire desideramus; sed de his rebus quod e fragmentis nihil certi cognoscere licet, ad grammaticorum testimonia confugiendum est.

Duo illi quidem cottabi genèra fuisse narrant, alterum ἐν λεκάνῃ, alterum κατακτὸν κότταβον. Atque cottabus ἐν λακάνῃ nihil habet difficultatis: ludentes vinum in lancem magnam aquae plenam eminus iaculabantur et varias res aquae innatantes vini pondere submergere studebant[2]).

De altero difficilior est quaestio, cum grammaticorum testimonia neque inter se neque cum fragmentis comoediarum satis conveniant. Altera enim eorum pars unam πλάστιγγα

Callim. fr. 102

πολλοὶ καὶ φιλέοντες Ἀκόντιον ἧκαν ἔραζε
οἰνοπόται Σικελὰς ἐκ κυλίκων λάταγας.

Callipp. Pannych. II, 378 K.

ὁ διαγρυπνήσας [τὸν πυραμοῦντα] λήψεται
τὰ κοττάβια καὶ τῶν παρου-
σῶν ἣν θέλει φιλήσει.

1) Eurip. Oen. fr. 562 N.

τὸν βαλόντα δὲ στέφειν
ἐγὼ 'τετάγμην, ἆθλα κότταβον διδούς.

Plato Ζεὺς κακ. I, 612 K.

ΗΡ . . . παίζωμεν δὲ περὶ φιλημάτων·
Α . . . . ἀγεννῶς οὐκ ἐῶ
παίζειν. τίθημι κοτταβεῖα σφῷν ἐγὼ
τασδί τε τὰς κρηπῖδας, ἃς αὕτη φορεῖ,
καὶ τὸν κότυλον τὸν σόν.

Eubul. Ἀγκυλ. II, 165 K.

καὶ γὰρ πάλαι πέττει τὰ νικητήρια
. . . ἐξεπήδησ' ἀρτίως πέττουσα τὸν χαρίσιον
. . . θήσω δὲ νικητήριον τρεῖς ταινίας
καὶ μῆλα πέντε καὶ φιλήματ' ἐννέα.

2) Amips. Ἀποκοττ. I 670 K.

ἡ Μανία, φέρ' ὀξύβαφα καὶ κανθάρους
καὶ τὸν ποδανιπτῆρ', ἐγχέασα θοὔδατος.

et unum μάνην in cottabo commemorat, altera duos vel μάνα vel πλάστιγγε. Quas priore loco nominavi explicationes, quae apud Athenaeum 667 e, in scholio Arist. Pac. 1244 et schol. Lucian. Lexiph. 3 leguntur, hae sunt:

Athen.	Schol. Arist.	Schol. Luc.
τὸ δὲ καλούμενον *κατακτὸν κοττάβιον* τοιοῦτόν ἐστιν· λυχνίον ἐστὶν ὑψηλόν, ἔχον τὸν μάνην καλούμενον, ἐφ' ὃν τὴν καταβαλλομένην ἔδει πεσεῖν πλάστιγγα (ἐντεῦθεν δὲ πίπτειν εἰς λεκάνην ὑποκειμένην πληγεῖσαν τῷ κοττάβῳ) . . . . . ἕτερον δ' ἐστὶν εἶδος παιδιᾶς *τῆς ἐν λεκάνῃ*· αὕτη δ' ὕδατος πληροῦται ἐπινεῖ τε ἐπ' αὐτῆς ὀξύβαφα κενά, ἐφ' ἃ βάλλοντες τὰς λάταγας ἐκ καρχησίων ἐπειρῶντο καταδύειν· ἀνῃρεῖτο δὲ τὰ κοττάβια ὁ πλείω καταδύσας[1].	τῶν κοττάβων δύο ἦσαν εἴδη, ἓν μὲν τοῦ *κατακτοῦ* λεγομένου. ἦν δὲ οἷον λυχνίον ὑψηλὸν ἔχον ἐν αὑτῷ πρόσωπον, ὃ μάνην ἐκάλουν, ἐφ' οὗ ἔδει πεσεῖν καταβαλλομένην τὴν πλάστιγγα. ἕτερον δὲ ἀγγεῖόν τι ἐοικὸς λουτῆρι πλῆρες ὕδατος, ἐν ᾧ ὀξυβάφων ἦν ἐπιπλεόντων πλῆθος, ἅπερ καταδύειν ταῖς λάταξιν ἐπειρῶντο.	. . οἱ ἀκριβέστερον δὲ περὶ κοττάβων διαλαβόντες δύο φασὶν εἶναι εἴδη κοττάβων, κατακτὸν καὶ δι' ὀξυβάφων. ὁ μὲν *κατακτὸς* τοιοῦτος· ἦν τι οἱονεὶ λυχνίον ὑψηλόν, ἔχον ἐν ἑαυτῷ πρόσωπόν τι, ὃ ἐκαλεῖτο μάνης, ἐφ' οὗ ἔδει πεσεῖν τὴν καταβαλλομένην πλάστιγγα.... ὁ δὲ *δι' ὀξυβάφων* τοιοῦτος· ἀγγεῖόν τι λουτηριδίῳ ἐοικὸς ἐτίθετο, ὀξυβάφων κενῶν ἐπιπλεόντων, ἅπερ ἦν καταδύειν ταῖς ἀπὸ τοῦ στόματος προϊούσαις λάταξιν ὁ ἀγών. Ἀριστοφάνης Ἀφροδίτης Γοναῖς (sequuntur Antiphanis versus ab Athenaeo 666 f. servati).

Hos tres locos inter se comparando facile intellegitur eandem cottabi explicationem in utroque scholio repeti. Athenaeus autem, qui ita cum iis concinit, ut ex eodem fonte hausisse existimandus sit, multo tamen melius auctoris sententiam servavit. Nam qui scholium in Lucianum

---

1) Eustath. 1170, 54 sua ex Athenaeo excerpsit. Hesychius s. v. λάταξ quae exhibet: οἱ δὲ εἰς ὀξύβαφα κενὰ (sc. ἔλεγον) ἔν τισιν ἀγγείοις λουτῆρσιν ἐοικόσιν scholiorum verba reddere videntur.

scripsit non solum in cottabo ἐν λεκάνῃ eum victorem haberi dicit qui maiorem ὀξυβάφων natantium numerum demerserit, versusque Antiphanis quos miserrime deperditos affert Aristophani tribuit, sed etiam aliud in cottabi descriptionem vitium intulit: exspui in ludo vinum dicit. Quae sub finem scholii Lucianei de origine cottabi atque de ludendi ratione disputantur, Athenaeus 479 d Hegesandro tribuit; cum autem initio eius loci Hegesander Dicaearchum laudet, singula aliis locis ab Athenaeo Dicaearcho dentur, totum locum Dicaearchi esse puto. Qui num praeter ea quae Hegesander servavit alia etiam de cottabo scripserit, diiudicari non potest. Hoc loco manifeste dicit vinum ἐκ καρχησίων eiectum neque ex ore sputum esse, quae scholiasta ita tractavit, ut omnia de ludendi ratione, de iaculando dicta omitteret. Quamobrem id fecerit e Polluce cognoscitur

VI, 111: οὐ μὴν εἴποι ἄν τις τὸ κοτταβίζειν ἐφ' οὗ νῦν, ἀλλ' ἐμεῖν ἢ ἀποβλύζειν, πλὴν εἴ τις παίζων βούλοιτο οὕτως ὑποπτεύειν τὸ ἐν τῷ Γηρυτάδῃ ὑπ' Ἀριστοφάνους εἰρημένον·

τότε μέν σου κατεκοττάβιζον,
νυνὶ δὲ κατεμοῦσιν. τάχα δ' εὖ οἶδ' ὅτι
καὶ καταχέσονται

(cf. Etym. M. s. v. κοτταβίζω τὸ τῷ κοττάβῳ χρῆσθαί φασιν Ἀττικοί, οὐχὶ τὸ ἐμεῖν ὥσπερ οἱ νῦν λέγουσιν). Cum oblitterata ludi memoria κοτταβίζειν de spuendo et vomendo tantum usurparetur, recentioris aetatis scriptores hanc sententiam antiquioribus ludi explicationibus inseruerunt. Quodsi schol. Luc. posteriorum temporum sordibus inquinatum μάνην 'πρόσωπόν τι' fuisse dicit, Athenaeus autem nihil de μάνου natura exhibet, veri non dissimile videtur etiam haec verba ab interpolatore addita esse.

Neque quem Athenaeus in vasorum catalogo secutus est auctor, quid μάνης ille fuerit satis cognovisse videtur; nam p. 487 d haec de eo inveniuntur: καλεῖται δὲ μάνης καὶ

τὸ ἐπὶ τοῦ κοττάβου ἐφεστηκός, ἐφ' οὗ τὰς λάταγας ἐν παιδιᾷ ἔπεμπον. ὅπερ ὁ Σοφοκλῆς ἐν Σαλμωνεῖ χάλκειον ἔφη κάρα, λέγων οὕτως (fr. 494 N)·

τῷ καλλικοτταβοῦντι νικητήρια
τίθημι καὶ βαλόντι χάλκειον κάρα.

Qui hos versus Sophocleos cum eis quos ex Antiphane Athenaeus adposuit, comparaverit, quin Sophocles non μάνην, sed πλάστιγγα 'χάλκειον κάρα' dicat non dubitabit; neque enim in μάνην, sed in testam illam vinum mittebatur, testa pulsa in μάνην cadebat.

Λεκάνης denique quam Athen. 667e nominat, in fragmentis poetarum ne vestigium quidem apparet.

Altera pars eorum, qui de cottabo scripserunt, apparatum cottabicum aliquid librae simile fuisse, duos μάνα extitisse tradunt. Inter quos Suetonius, teste Tzetze[1]), et scholiasta in Luc. Lex. 3 fuerunt[2]); uterque vinum testae insputum esse

---

1) Chil. VI, 85, 884 sq.
τῷ συμποσίῳ ἵστατο ζυγὸς καὶ λεκανίσκαι
παρ' ἑκατέρου τοῦ ζυγοῦ κάτωθεν τῶν πλαστίγγων.
αἱ λεκανίσκαι μέσον δὲ εἶχον ἀνδριαντίσκους,
ἀνδριαντίσκους, οὓς μανᾶς ὠνόμαζον οἱ τότε.
οἱ κωμασταὶ πληροῦντες οὖν οἴνου τὸ τούτων στόμα
ὃ λάταξ καὶ λατάγη δέ, ἤγουν ὑγρὸν καὶ ῥύσις,
τοῦτο ἀπεκοττάβιζον εἰς μίαν τῶν πλαστίγγων,
τουτέστιν ἐξετίνασσον, ἀπέπτυον, ἐκένουν.
κότταβον καὶ τὸ ὄργανον ἅπαν ἐκάλουν τοῦτο.
ἂν οὖν ἡ πλάστιγξ τῇ φορᾷ κατέρρεψε τοῦ οἴνου,
καὶ τὸν μανᾶν εἰς κεφαλὴν ἤχησε κεκροκυῖα,
ὁ κωμαστὴς συγκωμασταῖς ἐδόκει τῶν γενναίων·
εἰ δ' οὐ, πολὺν ἐλάμβανεν ὡς ἀσθενὴς τὸν γέλων.

2) schol. Luc. Lexiph. 3: εἶδος παιδιᾶς ὁ κότταβος τοιοῦτο· μέσον ἵσταται χάραξ ἄνωθεν ζυγὸν κατὰ κορυφὴν ἐπαιωρῶν, καθ' ἑκάτερον δὲ ἄκρον ὁ ζυγὸς πλάστιγγας φέρει ἀνδριανταρίων ταῖς πλάστιγξιν ὑποκειμένων. ὁ κοτταβίζων τοίνυν λαβὼν εἰς τὸ στόμα ὑγρὸν ὁτιοῦν οἴνου ἢ ὕδατος καὶ πλήσας τὰς γνάθους ἀφίησι διὰ

narrat, praeterea hic in duabus inquit crateris μάνα stetisse. Nulla craterarum in schol. Luc. fit mentio neque e Tzetzae versibus quid illae sibi velint cognoscimus. Et cum in poetarum fragmentis semper unus μάνης et una πλάστιγξ commemoretur, suo iure Iahnius suspicatus est (p. 211) πλάστιγξ vocabulum de librae lance usurpatum effecisse, ut duo πλάστιγγε duoque μάνα fingerentur. Mihi quidem Aristophanis versus Pac. 1245 sq. grammaticos in errorem induxisse videntur. Trygaeus postquam armorum fabro suasit, ut in tubae os plumbum infundens et in alteram eius partem virgam inserens κατακτὸν κότταβον efficeret, cum ille valde iratus sit, consilium mutat:

ἀλλ' ἕτερον παραινέσω.
τὸν μὲν μόλυβδον, ὥσπερ εἶπον, ἔγχεον,
ἐντευθενὶ δὲ σπαρτίοις ἠρτημένην
πλάστιγγα πρόσθες, καὐτό σοι γενήσεται
τὰ σῦκ' ἐν ἀγρῷ τοῖς οἰκέταισιν ἱστάναι.

Facile accidere potuit ut, quibus cottabus non nisi e comoedia vetere notus esset, cum apud Aristophanem legerent, eodem instrumento ad cottabum, eodem addita testa ad pendendum uti fabrum potuisse, πλάστιγγα in cottabo versari scirent, τὸ κοτταβεῖον aliquid librae simile fuisse putarent. Etiam in eo erraverunt, quod ab Aristophane duarum testarum libram dici existimaverunt, cum ille sine dubio de eiusmodi libra loquatur, quae in altera tantum scapi parte testam adnexam habeat, alteram plumbo gravatam; quare alterum μάνην addiderunt. Neque tamen

---

τῶν χειλέων ὑπὸ μίαν σταγόνα τοῦ ὑγροῦ κατὰ τῶν πλαστίγγων. αἱ δὲ δεξάμεναι κοῖλαι οὖσαι καὶ καθελκόμεναι τῷ βάρει κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν τοῦ ὑγροῦ φέρονται κατὰ τῶν ὑποκειμένων ἀνδριανταρίων καὶ κρούσασαι ἀνὰ μέρος ἑκατέρα κατὰ τὴν ἑτεροζυγίαν τοὺς ἀνδριάντας ποιὸν ἦχον ἀποτελοῦσιν, ὃς εὐφραίνει τὸν ἐρῶντα, ὡς τῶν παιδικῶν κατευστοχοῦντα· ἐρωτικὴ γὰρ ἡ παιδιά. εἰ δὲ τῶν πλαστίγγων ἡ λάταξ διαμάρτοι, ἡττᾶσθαι δοκεῖ ὁ ἐρῶν καὶ ὑπὸ τῶν παιδικῶν ἠμελῆσθαι. καλοῦνται δὲ τὰ ἀνδριαντάρια μάνεις. οἱ ἀκριβέστερον δὲ κτέ.

scholiasta in Luc. quae proposuit satis probasse videtur cum hoc modo pergat: οἱ ἀκριβέστερον δὲ περὶ κοττάβων διαλαβόντες . . . .

Congruunt fere cum Tzetze et schol. Luc. quae schol. Aristoph. Pac. 343 tradit [1]), nisi quod hic duos μάνα in lancibus aquae plenis stetisse testatur. At quis umquam si testa in statuam deiecta magnum crepitum efficere vellet, aqua eam obtegeret, quae si forte testam quominus ad statuam usque perveniret, non impedisset, sonitum infringere necesse est? Neque ἔχοντα φιάλην γέμουσαν ἀκράτου quemquam cottabum lusisse Antiphanis fragmentum μικρὸν ἐγχέας καὶ μὴ πολύν docet [2]).

Ineptissime a schol. Pac. 1242 [3]) de cottabo disputatur.

---

1) schol. Arist. Pac. 343: ῥάβδος ἦν μακρὰ πεπηγμένη ἐν τῇ γῇ, καὶ ἑτέρα ἐπάνω αὐτῆς κινουμένη ὡς ἐπὶ ζυγίου. εἶχε δὲ πλάστιγγας δύο ἐξηρτημένας καὶ κρατῆρας δύο ὕδατος ὑποκάτω τῶν πλαστίγγων, καὶ ὑπὸ τὸ ὕδωρ ἀνδριὰς ἦν χαλκοῦς κεχρυσωμένος. τοῦτο δὲ ἦν ἐν τοῖς συμποσίοις. καὶ πᾶς τῶν παιζόντων ἀνίστατο ἔχων φιάλην γέμουσαν ἀκράτου, καὶ μηκόθεν ἱστάμενος ἔπεμπεν ὅλον τὸν οἶνον ὑπὸ μίαν σταγόνα εἰς τὴν πλάστιγγα, ἵνα γεμισθεῖσα βαρυνθῇ καὶ κατέλθῃ καὶ κατελθοῦσα κρούσῃ εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀνδριάντος τοῦ ὑπὸ τὸ ὕδωρ κεκρυμμένου, καὶ ποιήσῃ ἦχον. καὶ εἰ μὲν μὴ ἐκχυθῇ ἐκ τοῦ οἴνου, ἐνίκα καὶ ᾔδει ὅτι φιλεῖται αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἐρωμένης· εἰ δὲ μή, ἡττᾶτο. ἐλέγετο δὲ ὁ ἀνδριὰς ὁ ὑπὸ τὸ ὕδωρ κεκρυμμένος μάνης.

2) Fortasse alterum cottabi genus scriptor in animo habuit, in quo lance aquae plena utebantur; cf. Amipsiae Ἀποκοττ. (I, 670 K.) ἡ Μανία φέρ' ὀξύβαφα καὶ κανθάρους καὶ τὸν ποδανιπτῆρ', ἐγχέασα θοὔδατος.

3) schol. Pac. 1242 . . . . ξύλον γὰρ αἰωρήσαντες ἐκ τοῦ μέσου καθάπερ πλάστιγγα, ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν ἐξῆπτον ἐλλύχνια καὶ κυμβεῖα κοῖλα, καί τι ἀγγεῖον ἐτίθεσαν ὕδατος πλῆρες. εἶτα καθάπερ ἐπὶ τρυτάνης τὸ ἕτερον βαρύνοντες μέρος, ἀνάγκην ἐποίουν ἀνεγειρομένῳ καὶ ἀναπηδῶντι τῷ πεπληρωμένῳ ἐκ τῶν ἐλλυχνίων ἀναπέμπειν τὸ ὕδωρ. ὑπέκειτο δὲ τὰ κυμβεῖα τοῖς ἐλλυχνίοις, ὥστε εἰς

Nam qui haec scripsit ignoravit etiam in iaciendo ludum constitisse, duo cottabi genera in unum contraxit, quae de illis narrat ex singulis vocabulis summa libidine sibi finxit. Itaque πλάστιγγα scapum dici putavit et cum κοτταβεῖον candelabro simile fuisse traderetur, ἐλλύχνια utrique parti applicavit.

Non maioris ponderis sunt, quae Pollux VI, 109 [1]) de cottabo exhibet. Duo ille quidem ludi genera distinxit, sed ex descriptione eius nihil eum de ludi ratione percepisse satis apparet. Primum enim τὸ κοτταβεῖον e tecto suspensum fuisse contendit, tum ῥάβδου mentionem facit. Sed quid sibi voluit ῥάβδος, si suspensum erat omne instrumentum? Manifesto ex Eubuli versibus (II, 171 K.):

τίς ἂν λάβοιτο τοῦ σκέλους κάτωθέ μου;
ἄνω γὰρ ὥσπερ κοτταβεῖον αἴρομαι

Pollucis auctor coniecit, instrumentum [2]) cottabicum suspensum esse, quorum sententiam non magis cepit, quam versus Aristophaneos, ubi ῥάβδου pedem cum ore tubae poeta comparat,

---

ταῦτα πάλιν ἐμπίπτειν τὸ ὕδωρ, καὶ ὁ τῶν πλειόνων ἐπιψαύσας κυμβείων ἐδόκει νικᾶν. κατακτοὶ δὲ ἐκλήθησαν ἀπὸ τοῦ κατάγειν καὶ αὖ πάλιν ἀνάγειν τὸν κότταβον . . . . . περὶ δὲ τῆς πάντων τούτων κατασκευῆς καὶ χρήσεως ἐξῆκται καὶ ἐν ταῖς ἐκλογαῖς (cf. v. Wilamowitz Herakl. I p. 181 adn. 116).

1) Poll. onom. VI, 109: τὸ μὲν κοτταβεῖον ἐκρέματο ἀπὸ τοῦ ὀρόφου ὕπτιόν τε καὶ λεῖον, χαλκοῦ πεποιημένον ὥσπερ λυχνίου τὸ ἐπίθεμα, ὃ τὸν λύχνον ἐπ' αὐτοῦ φέρει. καὶ μακρά τις ῥάβδος, ἣν καὶ ῥάβδον κοτταβικὴν ὠνόμαζον. τὸ δέ τι ἦν κοίλη τις καὶ περιφερὴς λεκανίς, ἣν καὶ χαλκίον ἐκάλουν καὶ σκάφην· ἐῴκει δὲ πόλῳ τῷ τὰς ὥρας δεικνύντι. καὶ τῷ μὲν ἐκ τοῦ ὀρόφου κρεμαμένῳ ἐχρῆν ἐπικοτταβίσαντα ποιῆσαί τινα ψόφον, ὃς καλεῖται λάταξ. τοῦτο δὲ καὶ τὸ κοτταβεῖον κατακτὸν κότταβον Ἀριστοφάνης καλεῖ προσεικάζων αὐτὸ κώδωνι σάλπιγγος. τὸ δὲ χαλκίον ἐπεπλήρωτο μὲν ὕδατος, ἐπεπόλαζε δ' αὐτῷ σφαῖρα καὶ πλάστιγξ καὶ μάνης καὶ τρεῖς μυρρίναι καὶ τρία ὀξύβαφα κτέ.

2) Iahn l. c. p. 208.

quos ille de κοτταβείῳ quod nominat dictos putat. In primo ludi genere neque testae neque μάνου mentionem facit, in altero et μάνην et testam in aquae superficie natasse dicit, miro errore deceptus.

Quid multa? Nihil e grammaticorum descriptionibus de cottabi natura cognoscitur, quod non ex ipsis fragmentis poetarum intellegere liceat. Nam quae illi attulisse videantur fortasse nova, e sententiis poetarum non satis perceptis orta sunt. Omnino igitur desperandum de cottabi ratione accuratius cognoscenda?

Minime. Nam fortunae benevolentia factum est, ut magna vasorum fictilium copia eodem quo cottabus florebat tempore factorum, quae imaginibus hunc ludum imitantibus ornata sunt, usque ad nostram aetatem conservaretur. Quae postquam Iahnius (l. c. p. 221 sq.) primus collegit, nonnulla nova Heydemannus (Annali 1868, 217 sq.), Stephanius (Compte rend. 1869, 225 sq.), Kleinius (Euphronios[2] 115) attulerunt. Cum autem non pauca vasa apud Kleinium desiderentur, equidem quae post Stephanium publici iuris facta sunt denuo collecta infra proponam.

Omnia quidem quae cottabum repraesentant vasa rubris figuris ornata sunt, atque facile cottabus eo cognoscitur, quod is qui ludit, testam duabus ansis praeditam digito indice in alteram inserto tenet, brachium contrahit. Duae autem vasorum classes discernendae sunt, quarum in altera destinatum iactu petitur in altera non petitur. Cuius classis vasis a Stephanio enumeratis haec addi possunt:

1. Testa a Cachrylione picta cf. Kleinius Euphronios[2] 113, Vasen mit Meistersignaturen 126. Vir barbatus cottabum jacit[1]).

1) Cf. Schoene Museo Bocchi 54. Valde dubito an ῥάβδος κοτταβική in hoc vase repraesentata fuerit. Nam non solum quod eius superesse Kleinius putabat incurvatum est et pedibus caret, sed ne spatium quidem sufficit, ita ut paterae inferioris aliquid apparere desideremus.

2. Patera in Benndorfi libro „Griechische u. sic. Vasenbilder" t. 41, 2 expressa. Iuvenis lecto incumbens vinum mittit.

3. Mon. ined. X, 37a eiusdem argumenti.

4. Patera ab Heydemanno in libro qui inscribitur „III. Hallesches Winckelmannsprogramm", Mitteilungen a. d. Antikensammlungen in Ober- und Mittelitalien, p. 89, 9 B descripta. Cenae imago est, ubi vir barbatus cottabum iacit.

5. Quae idem in indicibus collectionum Neapolitanarum sub numeris 822, 965, 972, 1809, 1866, 2111, 2415, 3249 S. A. 289 vasa descripsit.

6. Vasa in commentariis qui inscribuntur „Archaeologische Zeitung" 29, 57 (67) et 32, 113 descripta.

7. Vasa musei reg. Berol. quae Furtwaenglerus in indicibus n. 2299, 3453, 4026, 4065, 4221 describit.

Saepe in hac classe vasorum ludentes etiam alio spectant, alio vinum mittunt. Ut in antiquissimo illo vase ab Euphronio picto, ubi quattuor feminas nudas videmus potantes quarum una vinum eicit his verbis additis: τὶν τάνδε λατάσσω Λέαγρε in adversam partem spectans [1]). Similiter in alio vase quod Monaci servatur femina retro versa iacit, exclamans: τοὶ τήνδε Εὐθυμίδει [2]); vir autem qui in testa Musei Gregoriani [3]) cottabum ludit, certam rem iactu petere omnino non potest, cum alia occupatione teneatur. Ab initio igitur vini quod in poculis supererat non in certas res coniecerunt, sed temere effuderunt, salvere iubentes aliquem vel amatum vel amatam [4]). Quod cum more dis superis aut caris mortuis libandi cohaerere ita ut cottabus ex illo natus sit, nonnihil habere probabilitatis videtur.

---

1) Iahn l. c. A. t. I. Klein Meistersignaturen 138.

2) Iahn B. t. II, 1. Klein l. c. 195.

3) Iahn F. t. III, 3.

4) cf. Iahn p. 217. Athen. X, 427 d: ἦν ἀπ' ἀρχῆς τὸ μὲν σπένδειν ἀποδεδομένον τοῖς θεοῖς, ὁ δὲ κότταβος τοῖς ἐρωμένοις.

Post convivis aliquid proposuerunt quod vini iactu tangendum esset[1]), certamen instituerunt, in quo qui vicisset, amari putabatur et varia praemia accipiebat. Itaque in vasis posterioris aetatis primum oculos eodem atque manus dirigunt ludentes, tum aliquid occurrit candelabro simile, eodem modo semper instructum. Quod etsi intellexit Iahnius aliquo modo cum cottabo cohaerere, tamen ratio eius rei prius perspici non potuit, quam Heydemannus in nonnullis vasis pictis testam (πλάστιγγα) cuius poetae mentionem faciunt instrumento illi impositam repperit, atque id ῥάβδον κοτταβικήν esse demonstravit. Vasis autem, ubi ῥάβδος κ. invenitur, a Stephanio enumeratis haec addenda sunt.

1. Vas musei regii Berolinensis, sub finem saeculi quinti Athenis pictum, cuius imago Annal. 1876 t. M extat (cf. indices Furtwaengleri n. 2416). Femina sedens cottabum iacit, dum puer nudus ad ῥάβδον κοτταβικήν suspicit.

2. Cratera Apula aut Campana musei Berolinensis, Furtw. n. 3186. Nympha superiorem ῥάβδου partem humero portat.

3. Vas in annalibus qui inscribuntur „Archaeologisches Jahrbuch" II, 125 depictum et ab Heydemanno (ind. Neap. n. 2855) descriptum.

4. Vas Campanum cuius Heydemannus in tertio quem in honorem Winckelmanni scripsit libello p. 42, 37 A mentionem facit. Nympha manu sinistra ῥάβδου κοτταβικῆς pedem, dextra superiorem eius partem portans.

5. Cratera Bononiae servata de qua Heydemannus l. c. p. 54, 75. Baccha nuda ῥάβδῳ testam imponit.

6. Quae Heydemannus in indicibus collectionum Neapolitanarum n. 811, 903, 1794, 1901, 2123, 2308, 2855, 2867, 2899. S. A. n. 293, 302, 346. R. C. n. 144, 145 vasa descripsit.

---

1) Tamen cottabus sine destinato in usu versari non desiit et in vasis Italicis recentioribus saepe repraesentatur.

7. Alabastrum in indicibus collectionis comitis Dzialynsky n. 134 depictum (Heydem. Pariser Antiken p. 83).

8. Situla Italica musei Brit. (cf. Archaeologia vol. LI, t. 14). Meretrix nuda virgae cottabicae πλάστιγγα imponit.

9. Candelabra quae in vasorum indicibus musei Britannorum n. 1303, 1305, 1516 et ab Huebnero Ant. Bildw. p. 332 Lissab. 913 nominantur fortasse ῥάβδοι κοτταβικαί sunt.

Praeterea cottabus sine destinato in speculo Etrusco (Gerhard, Etr. Spiegel 319), utriusque formae in parietibus sepulcrorum Etruscorum (Conestabile, Pitture murali t. 9 Mon. ined. I, 33)[1]), ῥάβδος κοτταβική in nummo urbis Ambraciae (Arch. Ztg. 27, 10. 1) invenitur. Quas Iahnius p. 237 comparavit imagines sculptas valde dubito num cottabum repraesentent, quod a reliquis ludi imaginibus abhorrent.

Mihi autem cum tanta imaginum copia accesserit, operam non perditurus esse videbatur, qui omnia in quibus cottabus pictus est vasa denuo perscrutatus ῥάβδου κοτταβικῆς formas accuratius compararet[2]). Atque haec inveni: ῥάβδος illa virga est, vel hominis longitudine vel longior, quae aut tribus pedibus insistebat[3]) aut altera parte sua, latiore[4]). In nonnullis imaginibus duae virgae partes apparent, quarum su-

1) Quamquam in eo quod priore loco posui exemplo media ῥάβδου pars cum patera deleta est, tamen πλάστιγγος forma ῥάβδον κοτταβικὴν repraesentatam esse demonstrat; minor est quam cui lucerna imponi posset. Contra in altera imagine sine dubio λυχνοῦχος pictus est.

2) Inspice quam addidi tabulam, ubi n. 1—6 et 8 variarum formarum ῥάβδους invenies, quas Dragendorffius amicus mea gratia diligenter et accurate delineavit.

3) Tab. n. 4 et 6. Mus. Borb. XIII, 15. Inghirami, Vasi fitt. 177 et 197. Gerhard, Auserl. Vasenb. t. 71.

4) Tab. n. 1—3, 5. Compte-rend. 1869 t. VI, 3. Raro terrae infixa esse videtur, velut Annali 1868 C.

perior inferiori inserta esse videtur [1]; saepe enim pars inferior instrumenti multo crassior est quam superior, saepe etiam altera recta, altera torta vel nodosa est [2]. Extremae virgae parva plerumque vel lamina rotunda, vel testa imposita est. Sed cum illa interdum si fertur ῥάβδος desideretur [3], patera maior, quae media fere virga, si bipartita est, ubi partes conveniunt, cernitur, numquam deest. Multo illa quidem maior est quam patella superior, lanci inversae plerumque similis, rarius cavum in superam partem spectat [4], aut eius officio lamina fungitur [5]. Patera illa nonnumquam ita superiori virgae parti affixa esse videtur, ut cum ea tolli posset [6]; plerumque eo loco ornamentis distincto sita est, ubi virgae partes conveniunt [7].

Quod describere conatus sum instrumentum cottabicum cum eo quod apud poetas commemoratur, conferendum est. Candelabrum (λυχνίον) illud quidem Antiphanes nominat, atque duabus tantum rebus a ceteris candelabris differre videtur, cum earum usus discipulo explanetur, parva testa (πλάστιγξ) et μάνη.

Candelabrorum duo fuerunt genera, alterum ad taedarum vel facum usum instructum, alterum cui lucernae imponebantur (λυχνοῦχοι), illius plurima in Etruria exempla inventa sunt, huius cum in Etruria tum Herculanei et Pom-

1) Tab. n. 1, 5, 6. Compte-rend. 1869 t. VI, 3. Mus. Borb. XIII, 15. Inghirami 197.

2) Tab. n. 5, 6, 8. Heydem. n. 903, 1902. R. C. n. 144, 145, 285. S. A. n. 293.

3) Furtw. 3186. Inghir. 197. Mus. Borb. XIII, 15. Compte-rend. 1869 VI, 1.

4) Tab. n. 4. Annali 1869 t. C.

5) Gerhard, Ant. Bildw. 71. Inghir. 177.

6) Tab. n. 2. Compte-rend. 1869 IV, 3.

7) Tab. n. 1 et 6. Mus. Borb. XIII, 15.

peiis ad lucem prodierunt[1]). Omnia autem quae equidem novi candelabra in vasis picta, lychnuchi sunt, id est scapo constant tribus plerumque pedibus sustento cui vel ipsi lucerna affigebatur, vel ille in superiore parte sua unam aut complures laminas conglutinatas ferebat, quibus lucerna imponebatur[2]); patera inferiore lychnuchi semper carent. Ceterum instrumento quo in cottabo utebantur candelabrum pictum tam simile est, ut saepe alterum pro altero haberetur. Cuius rei exemplum in musei reg. Berol. indicibus extat, ubi n. 2470 ῥάβδος κ. nominatur quod candelabrum est cum lucerna ardente imposita (cf. tabulam). Flamma lucernae rubro colore picta erat, cuius quantum supererat, Furtwaenglerus vidit. Cui tamen non assentior feminam ῥάβδου inferiorem partem iactu petere dicenti; mihi quidem femina temere vinum effundere videtur. Erraverunt etiam qui quod Mon. ined. VIII, 51, 4 pictum est, ῥάβδον κ. existimaverunt. Nam non solum patera deest sed etiam summa scapi pars latior et crassior est, quam cui πλάστιγξ imposita librari possit. Sed, dicat quispiam, si candelabrum est, quid femina illa, quae eodem modo manum ei applicat, quo in multis vasis ancillam virgae cott. πλάστιγγα imponere videmus? Aut errasse existimandus est pictor et virgae cottabicae loco candelabrum repraesentasse, aut feminam candelabri summam partem detrahentem fecisse, ut πλάστιγξ scapo imponi posset. Nam eodem scapo et ad lucernas ferendas et ad cottabum usos esse Graecos, cum facillime patera inferior ei adderetur, multum habet probabilitatis. Itaque in vase musei Berol. n. 2416 femina non πλάστιγγα sed lucernam parvu-

---

1) Friederichs, Kleinere Kunst u. Industrie im Altertum p. 169 sq. Reisch apud Helbigium Führer p. 305 sq.

2) Cf. tab. n. 9 et 10. Passeri Pict. Etr. 243. d'Hancarville, Antiquités IV, 68. Winckelmann, Mon. ined. 201 Mus. Gregor. I, 104. Furtwaengler Slg. Sabouroff I, 65, 1.

lam inversam iactu petit [1]). Eodem instrumento primum ad cottabum, tum ut lychnucho usi erant neque pateram dempserant, nunc in ipsam lucernam vinum illa mulier iaculatur. Quare optimo iure Antiphanes ῥάβδον κ. λυχνίον dixit, neque minus cum vasorum imaginibus convenit Aristophanes, cum in Pace v. 1242 armorum fabro suadet ut virgam tubae inserens κατακτὸν κότταβον efficiat. Ex hoc loco etiam Eubuli versus ἄνω γὰρ ὥσπερ κοτταβεῖον αἴρομαι (II, 171 K.) intellegendus est, quem Athenaeus 666 e rectissime ita explicat 'ἔστιν δὲ λυχνία ἀναγόμενα πάλιν τε συμπίπτοντα'.

Iam si consideramus tres cottabi partes apud Antiphanem et Hermippum nominari, ῥάβδον, πλάστιγγα, μάνην, tres in vasis pictis adesse, ῥάβδον, πλάστιγγα, pateram inferiorem, si recordamur Antiphanis verba, testam in μάνην cadentem magnum crepitum efficere debuisse, neque aliam paterae rationem fuisse, nisi ut testa ei incidens sonaret, maxime adridet coniectura, μάνην et pateram inferiorem [2]) idem esse.

Quid? Nonne μάνης servi nomen usitatissimum, nonne, cum etiam Antiphanis fragmentum de servo loquatur, in ludo nostro cuius grammatici mentionem faciunt servi simulacrum quaerendum est?

Quod si probamus, ac probaverunt omnes qui de cottabo disseruerunt viri docti, valde mirandum, in vasis quae tam accurate apparatum cottabicum depingant, ut ne minuta quidem ornamenta omittantur, id simulacrum nunquam inveniri. Quod ita expedire conatus est Robertus (Arch. Jahrb. II, 179), ut duplicem fuisse statueret rationem cottabi, alteram antiquiorem sine simulacro, quam vasis pictis

1) Satis multae innotuerunt eiusmodi lucernae, parvae, rotundae, foramine cui scapus inserebatur instructae.

2) Cuius rei primam mihi suspicionem Loeschckium iniecisse grato animo profiteor.

repraesentari, alteram recentiorem cum simulacro, quam a poetis dici contendit. Sed aetate vasorum, quae cottabi imagine ornata sunt, sententia viri docti refutatur; quorum antiquissimum, quod ῥάβδον κ. habet, Athenis intra 430 et 400 annos pictum est. Sequitur totum vasorum Italicorum agmen recentioris temporis, non solum cum vase illo Attico, sed etiam cum Aristophanis ῥάβδου descriptione optime congruentium; saepe enim in iis pedem ῥάβδου tubae similem (cf. t. n. 1 et 2), numquam servi simulacrum invenimus. Hermippus autem, qui μάνην laudat, eodem fere atque Aristophanes vigebat tempore, Antiphanes et Nicochares non ita multo post[1]). Itaque quoniam vel eodem tempore vasa picta sunt, quo poetae cottabum celebrant, vel post, fieri non potuit ut μάνης ab illis commemoratus in vasis omitteretur. An putemus Athenis primum ῥάβδους sine μάνῃ in usu fuisse, deinde cum μάνῃ, denique sine μάνῃ?

Atqui nihil neque apud poetas neque apud Athenaeum, cuius descriptionem minus quam ceterorum grammaticorum ab illorum sententia aberrasse vidimus, de μάνου natura dicitur. Ex Antiphanis autem versibus tantum abest ut sequatur μάνην servi simulacrum esse, ut mihi contra probare videantur, μάνην minime fuisse simulacrum. Iocatur poeta cum hominem rudem facit et non nimis acris ingenii, cui ludi ratio et apparatus explanentur, qui tamen vocabula in cottabo usurpata semper trito sensu atque vulgato intellegat. In versibus antecedentibus discipulo quem cottabi usu imbuit, aliquid de instrumento cottabico dixerat. Ille autem, cum candelabrum tantum vidisset, interrogaverat ubinam esset κότταβος ille. Magister respondit: τονδὶ λέγω, σὺ δ' οὐ συνιεῖς; κότταβος τὸ λυχνίον ἐστί. Paullo post magister πλάστιγγα nominat, quod discipulus trito sensu de librae lance dictum esse putans πλάστιγγα ποίαν; Iam cum tertium artis vo-

1) cf. Meineke hist. crit. p. 90, 253, 304.

cabulum, notum ei nomen servi evenisset, summa admiratione captus πρὸς θεῶν rogat τῷ κοττάβῳ πρόσεστι καὶ Μάνης τις ὥσπερ οἰκέτης; Nihil aliud est quam tritissimum comicorum artificium, ut ambiguitate verborum in errorem aliquem inductum faciant: magister de patera loquitur, discipulus servum intellegit.

Sed ut omnis levetur dubitatio, apud ipsum Athenaeum ubi vasorum genera enumerat, haec legimus:

μάνης ποτηρίου εἶδος. Νίκων Κιθαρῳδῷ (III, 389 K.)·

καὶ πάνυ τις εὐκαίρως 'προπίνω, φησί, ⟨σοί⟩
πατριῶτα'. μάνην δ' εἶχε κεραμεοῦν ἁδρόν,
χωροῦντα κοτύλας πέντ' ἴσως· ἐδεξάμην.

παρέθετο τὰ ἰαμβεῖα καὶ Δίδυμος καὶ Πάμφιλος. Cum gravissimis auctoribus constet μάνης nomen magni vasis fuisse, quid impedit quominus μάνην in fragmentis laudatum pateram illam inferiorem fuisse censeamus?

Et vero Athenaeus pergit: καλεῖται δὲ μάνης καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ κοττάβου ἐφεστηκός, ἐφ' οὗ τὰς λάταγας ἐν παιδιᾷ ἔπεμπον. Quae verba quoniam in vasorum indice exstant, de vase vel de aliqua re vasi simili intellegenda sunt. Quod etiam confirmatur si Photii lexicon inspicis: μάνης· ποτηρίου εἶδος. βόλος φαῦλος· καὶ ἀγγεῖον εἰς ὃ τὰς λάταγας ἠφίεσαν et Athenaeum: μάνης· εἰς ⟨ὃ⟩ τὰς λάταγας.

At, dicet fortasse quispiam, rem actam agis, quoniam innotuerunt ῥάβδοι κοτταβικαί in sepulcris Etruscis repertae, quibus ipse μάνης insistit servo similis. Consideremus eas, si placet, ut quomodo res se habeat intellegatur. Hae sunt quae ῥάβδοι κοτταβικαί habentur:

1 et 2. ῥάβδω Perusiae in sepulcro repertae atque ab Helbigio (Roem. Mitt. I, p. 222 et 234 sq.) publici iuris factae.

3. ῥάβδος Monaci in antiquario servata (Archaeologia LI, p. 395).

4 et 5. ῥάβδω in vico Monte Luce repertae (Notizie d. scavi 1887 p. 167—69. Archaeol. LI, p. 397 sq.).

6. ῥάβδος quam Conestabile „Monumenti di Perugia Etrusca e Romana“ I, XIV, 5 descripsit.

7. ῥάβδου pars, quae Naucrati in museum Britannorum venit (Archaeol. LI, p. 389 et t. XIII).

Accedunt nonnullae, quae μάναι habitae sunt statuae minutae; de quibus cf. Helbigium et Robertum l. c.

Primo loco quod nominavi exemplum virga aenea est, m. 1,75 longa, cuius cacumini statua parva hominis nudi affixa est, qui sinistro pede insistit, dextrum pedem et dextram manum tollit. m. 1,055 a summa parte virgae lamina tenuis, m. 0,223 per medium occupans anulo aeneo sustentatur. Altera lamina multo minor (m. 0,093 p. m. occup.) in eodem sepulcro reperta est, cuius media pars cava est, ita ut acuto illi, quod statua manu dextra levat, imposita libretur. Hoc instrumento cum ad cottabum Etruscos uti potuisse non negem, de secundo valde dubito. Nam non solum humilius est (m. 1,56) sed etiam lamina inferior et πλάστιγξ desiderantur, et quod statua tollit, non acutum sed planum est. Tertium exemplum, Monacense, Loeschckius nuper perscrutatus quae adnotaverat insigni liberalitate mecum communicavit. Sunt autem haec:

„1. Was Professor v. Christ [1]) fuer moeglich erklaert, schien G. Koerte und mir bei gemeinschaftlicher Untersuchung sicher, dass die s. g. Plastinx wegen voellig verschiedener Patinirung nicht mit dem Stab und Fuss zusammengehoert. Die „Plastinx“ scheint ein kleiner Handspiegel zu sein.

2. Die Roehre mit der der s. g. Manes auf dem Stab befestigt ist, ist ebenso wie die Fuesse des Figuerchens ergaenzt. Es ist also nicht sicher, dass diese Figur zu der Rhabdos gehoert hat, doch spricht die Patinirung auch nicht dagegen.

---

1) Archaeologia LI, 396.

3. Der Stab ist oben und unten unvollstaendig, so dass seine urspruengliche Laenge sich nicht bestimmen laesst.

4. Die jetzt in halber Hoehe des Stabes befestigte leicht concave Scheibe ruht ausschliesslich auf einem modernen Ring. Das in der Mitte derselben befindliche Loch ist von einem voellig glatten Rand umgeben; ob hier moderne Ausbesserungen vorliegen, koennte nur durch gruendliche Waschung entschieden werden. Bei der starken Patinirung aller Teile wuerde man erwarten, dass bei aehnlicher Verbindung im Altertum Stab und Scheibe durch Oxydation mit einander verklebt worden waeren.

5. Von den 3 Fuessen scheint wenigstens einer modern zu sein."

Ergo lamina superior ab initio instrumenti pars non erat, de lamina inferiore et de statua parva dubitari potest. Quae tamen ῥάβδῳ κοτταβικῇ non videtur institisse, quoniam a ludi ratione abhorret πλάστιγξ duobus fulta locis, statua autem ad laminam capiti impositam manum tollit. Non tangit hodie quidem manus laminam, sed cum minimum tantum intersit spatium (2 mm) neque alia causa tollendae manus esse possit, quam ut lamina fulciatur, olim manum laminam vel tetigisse vel ei affixam fuisse puto. Quae sententia ῥάβδῳ Monte Luce reperta commendatur, Monacensi simillima. Cum enim huius lamina superior separatim inventa sit, in illa sic affixa est ut scapus foramini insereretur, quare leviter tacta minime decidit. Sequitur ut instrumentum illud ῥάβδος κοτταβική non sit. Quid autem est illud?

Candelabrum (λυχνοῦχος) sine dubio, neque de instrumento cuius pars statua Monacensis fuit aut de altero Perusino aliter iudico. Alterum quod Monte Luce repertum est, utrum cottabus fuerit an candelabrum disceptari non potest, quia scapus fractus, πλάστιγξ perdita est. Fragmentum Naucraticum autem si quis ῥάβδου κοτταβικῆς esse dicet, non

negabo; sed cum pars superior deleta sit nihil ad μάνου naturam cognoscendam affert.

Quod denique Conestabile descripsit, tribus cymbalis et octo tintinnaculis ornatum, haud scio an potius instrumentum musicum quam cottabus habendus sit.

Sed iam omnibus remotis, quae aut falso ῥάβδοι κοτταβικαί habitae sunt, aut de quibus non satis certum iudicium fieri potuit, unum restat exemplum Perusinum. Quod si concedimus cottabum esse, quaerendum, num statua ei insistens, quem poetae laudant μάνης iure habeatur.

Non pauca obstant eaque gravissima. Primum enim Antiphanis versus:

'ἐὰν θίγῃ μόνον
αὐτῆς, ἐπὶ τὸν μάνην πεσεῖται, καὶ ψόφος
ἔσται πάνυ πολύς'

de eiusmodi statua dici nullo modo potuerunt. Quam si forte πλάστιγξ deiecta tetigerat, — non enim erat necesse —, fieri non potuit, quin leviter tantum perstringeret neque magnum crepitum redderet. Crepitus autem vel maximus fiebat, si πλάστιγξ in laminam inferiorem cadebat.

Neque cum Helbigio facere possum quod utroque modo cottabo veteres lusisse statuit, ut aut in πλάστιγγα aut in μάνην ipsum vinum iacularentur. Nam quibus nititur Aeschyli et Euripidis versus nihil aliud docent nisi accidisse ut inter pocula etiam in hominum capita ab ebriis convivis vinum mitteretur. Omnes autem quae μάναι habitae sunt statuas aliquid sustinuisse facile intellegitur.

Sepulcrum ubi cottabus Perusinus inventus est, ut ex aliis quas continuit rebus Helbigius effecit, exeunte saeculo quinto factum est. Eiusdem fere temporis sunt, quae cottabi et μάνου mentionem faciunt comoediae et antiquissima vasa picta, quae ῥάβδον κοτταβικήν repraesentant, recentioris etiam vas aliquod in ipsa Etruria effossum, (Annali 1868 C) cum reliquis optime consentiens. Si μάνης eiusmodi statua fuisset,

qualis Perusiae inventa est, vel in una e multis vasis et prae ceteris in Etrusco illo picta esse debebat[1]). In quibus cum ne vestigium quidem statuae appareat, μάνην statuam non fuisse, nihil statuis illis cum cottabo esse censeo.

At quomodo de statuis in sepulcris inventis iudicemus? Omnes quae usque ad hunc diem innotuerunt eius generis statuas in Etruria factas esse constat, erret autem si quis eas omnes ut ῥάβδοις κοτταβικαῖς imponerentur elaboratas putet. Usitatissimum fuit apud Etruscos ut candelabra hominum imaginibus ornarentur, qui aut fundamento insistentes scapum ferrent, aut summo scapo laminam tollerent, cui lucerna imponeretur; in candelabris ad facum usum instructis ornamentorum loco erant[2]). Ῥάβδους κ. artissima cognatione cum candelabris cohaerere vidimus, quid mirum, si eadem ornamenta in iis atque in candelabris obveniunt; quibus quidem ex libidine distinguebantur, cum μάνης, id est patera, numquam deesse posset.

Restat ut de origine eius quod in vasis pictum est, instrumenti cottabici paucis disseratur. E Sicilia cum ipso ludo apparatus ludi in Graeciam venit, neque tamen veri simile est, ibi ad ipsum cottabi usum id instrumentum excogitatum esse. Quoniam ῥάβδος κοτταβική a veteribus candelabrum nominatur, ex candelabro eam natam esse proxime ad verum accedat. Cum relicto more antiquiore in epulis destinata aliqua vino iacto petere inceperunt, in eas nimirum res inciderunt, quas ante oculos habuerunt, velut vasa et candelabra. Post ludus eo difficilior factus est, quod testam par-

---

1) Minores fuisse statuas, quam quae a vasorum artificibus pingi possent Sartorius contendit (v. p. 33) sed non maiora sunt cum ῥάβδων ornamenta quaedam tum mures in candelabris sedentes, quae illi accuratissime depinxerunt. Neque artificum eorum mos erat, ut res summi momenti quod parvae essent in vasis pictis omitterent. Cf. tab. n. 10. Furtwaengler Slg. Sabouroff I, 65, 1.

2) Cf. Mus. Greg. I, 50 sq. Friederichs n. 696—705, 715.

vam summo candelabri scapo impositam deicere, res aliquas superficie aquae natantes demergere conabantur.

Sed nonne id inter candelabrum et ῥάβδον κοτταβικήν interest, quod μάνης in illis non invenitur? Sane quidem omnia quae in vasis pictis novi candelabra lychnuchi sunt et lamina illa inferiore carent, tamen μάνην candelabri partem imitari arbitror. Si quid μάνῃ simile circumspicimus, manubria illa occurrunt, quibus faces vel taedas ardentes inserere Graeci solebant. Quae lamina ita circumdederunt, ut manus neque cinere vel pice inquinari neque flamma laedi posset [1]). Iam si taeda hoc modo instructa virgae adfigitur, fit candelabrum atque eiusmodi candelabrum ῥάβδον κοτταβικήν imitari persuasum habeo [2]). In Graecia lucernarum usus effecisse videtur ut in candelabrorum locum magis magisque lychnuchi succederent, quos plerumque sine patera factos esse vasa picta docent; in Etruria autem multa candelabra inventa sunt, sub ipsis hamis quibus taedae affigebantur pateris inversis instructa [3]). Posterioris aetatis nonnulli lychnuchi ibidem reperti patera carent, tamen mirum non sit si unum alterumve exemplum etiam in lychnuchis appareat, cum non solum ad manus muniendas, sed etiam ad apprehendendum et transportandum percommoda sit.

Utrum vasorum genus, cuius Pamphilus mentionem facit ex instrumenti cottabici parte appellatum esse, an μάνην ῥάβδῳ affixum e vase nomen cepisse iudices, tuo permitto arbitrio. Si μάνης cottabicus vasi nomen dedit, probanda

---

1) Cf. tab. n. 13 et 14. Arch. Ztg. XVI, 200 t. 117.

2) Cf. Poll. VI, 109: καὶ τὸ μὲν κοτταβεῖον ἐκρέματο ἀπὸ τοῦ ὀρόφου ὕπτιόν τε καὶ λεῖον, ὥσπερ λυχνίου τὸ ἐπίθεμα, ὃ τὸν λύχνον ἐπ᾽ αὐτοῦ φέρει. Quod ῥάβδοις κοτταβικαῖς paterae plerumque inversae affigebantur, amplificandi sonitus causa factum esse videtur, quoniam ludi summa in eo posita erat, ut πλάστιγξ in μάνην cadens quam maxime creparet.

3) Tab. n. 11. Mus. Greg. II, 50 sq.

fortasse Loeschckii coniectura hanc ῥάβδου κοτταβικῆς partem ideo servi nomine appellatam esse, quod non aliter πλάστιγξ ei incidebat ac flagellum servi tergo vapulantis. Nam πλάστιγγα a verbo πλήσσω derivatam esse ex Aeschylo Choeph. 282 apparet, ubi flagellum ita vocatur

'χαλκηλάτῳ πλάστιγγι λυμανθὲν δέμας'.

Grammatici scapi examen, quod ictu indicat si librae lanx gravatur πλάστιγγα nominari tradunt; post de ipsa lance et de testa instrumenti cottabici dictum est. Cum autem e ludentium mentibus genuina verbi notio nondum evanuisset, per iocum id quod assiduis ictibus percutiebatur servum, Μάνην, appellabant.

Ceterum in vasorum indice ab Athenaeo servato aliud etiam exemplum vasis ex hominum classe nominati extat: ἔφηβος. Neque miramur servi nomen vasi datum si casuum tesserarum reminiscimur nomina, quae Pollux VII, 204 memoriae tradidit, ubi inter viros illustres etiam servi Μάνης et Μίδας leguntur.

Nisi forte nihil μάνη cottabico cum servi nomine, origo verbi aliunde repetenda est. Sed hoc in dubio relinquere malo; id vero demonstrasse mihi videor, μάνην in cottabo commemoratum non statuam sed pateram fuisse [1].

---

1) Postquam haec dissertatio typis tradita est, libellum a Sartorio h. a. Monaci de cottabo scriptum (Studien aus dem Gebiete der griechischen Privataltertuemer von Dr. Karl Sartori. I. Das Kottabos-Spiel der alten Griechen) accepi, neque tamen ut meorum aliquid mutarem vir doctissimus mihi persuasit.

APPENDICES

Pollux IX, 104—129 [1]).

ἦν δὲ τῆς ἐν σφαίρᾳ παιδιᾶς ὀνόματα ἐπίσκυρος, φαινίνδα, ἀπόρραξις, οὐρανία.

Excerpta Sueton.

Eust. 1601, ὅτι δὲ ἡ ῥηθεῖσα οὐρανία εἶδος ἦν τῆς διὰ σφαίρας παιδιᾶς, δηλοῖ ὁ γράψας, ὅτι ταύτης ἡ μέν τις ἐλέγετο οὐρανία, ἡ δὲ ἀπόρραξις, ἡ δὲ ἐπίσκυρος, ἡ δὲ φαινίνδα.

οὐρανία μὲν ἡ εἰς οὐρανὸν τῆς σφαίρας ἀναβολή, ἣν ὁ ποιητὴς ἐμφαίνειν δοκεῖ ἐν τῷ· οἱ δ' ἐπεὶ οὖν σφαῖραν καλὴν μετὰ χερσὶν ἕλοντο . . . . (Od. VIII 372-6).

ἀπόρραξις δέ, ὅταν τὴν σφαῖραν μὴ πρὸς τοῖχον ἀλλὰ πρὸς ἔδαφος σκληρῶς, φασιν, ἀράττωσιν, ὥστε ἀποκρουομένην ἅλλεσθαι πάλιν.

καὶ ἡ μὲν ἐπίσκυρος καὶ ἐφηβικὴ καὶ ἐπίκοινος ἐπίκλην ἔχει, παίζεται δὲ κατὰ πλῆθος διαστάντων ἴσων πρὸς ἴσους, εἶτα μέσην γραμμὴν λατύπῃ ἑλκυσάντων, ἣν σκῦρον καλοῦσιν, ἐφ' ἣν καταθέντες τὴν σφαῖραν, ἑτέρας δύο γραμμὰς κατόπιν ἑκατέρας τῆς τάξεως καταγράψαντες, ὑπὲρ τοὺς ἑτέρους οἱ προανελόμενοι ῥίπτουσιν, οἷς ἔργον ἦν ἐπιδράξασθαί τε τῆς σφαίρας φερομένης καὶ ἀντιβαλεῖν, ἕως ἂν οἱ ἕτεροι τοὺς ἑτέρους ὑπὲρ τὴν κατόπιν γραμμὴν ἀπώσωνται.

ἐπίσκυρος δέ, ᾗ ἐχρῶντο οἱ παίζοντες κατὰ πλήθη, καλουμένη διὰ τοῦτο καὶ ἐπίκοινος, ἡ δ' αὐτὴ καὶ ἐφηβική. ὠνόμαστο δὲ ἐπίσκυρος, ἐπειδὴ οἱ κατ' αὐτὴν σφαιρίζοντες, ἐπὶ λατύπης ἑστῶτες, ἣν σκῦρον φαμὲν . . . . ., βολῇ σφαίρας ἀλλήλους ἐξεδίωκον. . . . . .

ἡ δὲ φαινίνδα εἴρηται ἢ ἀπὸ Φαινίδου (σφεννίδα — Σφεννίδου A Φαινίνδου Falkenburg. Beth.) τοῦ

Φαινίνδα δέ, ὅταν ἑτέρῳ, φασί, τὴν σφαῖραν προδεικνύντες, ἑτέρῳ αὐτὴν ἐπιπέμπωσιν.

1) Ut collationibus suis codicum Salmantriensis et Falkenburgiani uterer, benigne mihi concessit Bethius, codices Parisinos Bekkeri A et B ipse inspexi.

Hesychius, lexicographi.

Hesych. ἐπίσκυρος· ὁ μετὰ πολλῶν σφαιρισμός.

Hesych. φεννίδα· παιδιὰν ⟨διὰ⟩ σφαίρας.

Suidas. φεννίς· παιδιὰ διὰ σφαίρας, ὅταν ἑτέρῳ ἀφιῶσι τὴν σφαῖραν ὥσπερ φενακίζοντες.

Et. Orion. 161, 12. φενίνδα· ἡ παιδιὰ διὰ σφαίρας, ὅταν αὐτὴν εἷς ἑνὶ δείξας εἶτα λάθρα ῥίψῃ· καὶ ἔστι φαινακίνδα καὶ συγκοπῇ φαινίνδα, ἀπὸ τοῦ φενακίζειν ὅ ἐστι ἀπατᾶν. οὕτω Βησαντῖνος.

Et. Magn. φεννίς· παιδιὰ διὰ σφαίρας γενομένη· ἔστι καὶ φενίνδα, ἀπὸ τοῦ φενακίνδα κατὰ συγκοπήν· ἀπὸ τῆς ἀφέσεως τῶν σφαιριζόντων ἢ ἀπὸ τοῦ φενακίζειν ἐν τῷ ῥίπτειν καὶ μὴ ῥίπτειν ἐκεῖσε ἀλλ' ἑτέρωσε ἢ ἀπὸ Φενεστίου τοῦ ἐφευρόντος αὐτήν.

Hesych. ἐφετίνδα· εἶδος παιδιᾶς, ὅταν σφαῖραν ἄλλῃ προτείναντες ἀλλαχῇ βάλλωσι. καὶ πεποίηται παρὰ τὸ φενακίζειν.

Etym. Magn. ἐφετίνδα ὄνομα παιδιᾶς φενακικῶς.

Hesych. ἀπόρραξιν· παιδιὰν διὰ σφαίρας.

Hesych. οὐρανίαν· ὅταν τὴν σ⟨φ⟩αῖραν ἀναβάλλωσιν. καὶ τὴν τοιαύτην δὲ καθόλου παιδιὰν οὐρανίαν καλοῦσι καὶ οὐρανι⟨ά⟩ζειν. παρὰ τοῦτο οὖν ἔπαιζεν Ἀριστοφάνης (Vesp. 1492. 1530).

Scholia etc.

Schol. Plat. Theaet. 146 A. ἐν τῇ διὰ σφαίρας ⟨παιδιᾷ ἡ μὲν οὐρανία⟩ ἡ δὲ ἀπόρραξις, ⟨ἡ δὲ ἐπίσκυρος⟩ ἡ δὲ φαινίνδα. ⟨καὶ οὐρανία μέν ἐστιν ἡ⟩ εἰς οὐρανὸν τῆς σφαίρας ἀναβολή, ἣν ὁ ποιητὴς ἐμφαίνειν δοκεῖ ἐν οἷς φησιν· οἱ δ' ἐπεὶ . . . (Od. VIII, 372-76).

ἀπόρραξις δέ ἐστιν, ὅταν τὴν σφαῖραν μὴ πρὸς τοῖχον, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἔδαφος σκληρῶς ῥίπτωσιν, ὥστε ἀποκρουομένην ἅλλεσθαι πάλιν.

τὴν δὲ ἐπίσκυρον καὶ ἐφηβικὴν καὶ ἐπίκοινον ἔλεγον· ἐχρῶντο δὲ αὐτῇ κατὰ πλήθη· ὠνομάσθη δὲ οὕτως, ἐπειδὴ οἱ παίζοντες ἐπὶ λατύπης ἑστῶτες, ἣν σκῦρον προσαγορεύουσι, βολῇ σφαίρας ἀλλήλους ἐκδιώκουσιν.

φαινίνδα δέ ἐστιν, ὅταν ἑτέρῳ τὴν σφαῖραν προδεικνύντες, ἑτέρῳ αὐτὴν ἐπιπέμπωσι.

τῶν οὖν παιζόντων ταῦτα τοὺς μὲν νικῶντας βασιλεῖς ἐκάλουν, καὶ ὅτι ἂν προσέτασσον τοῖς ἄλλοις, ὑπήκουον, τοὺς δ' ἡττωμένους ὄνους. Κρατῖνος δὲ Χείροσι χαριέντως ὁμοῦ ἐγκαταμίξας καὶ τὴν ὄνος λύραν παροιμίαν, ἔπλεξε τὸν λόγον οὕτως· ὡς ὄνοι ἀπωτέρω κάθηνται τῆς λύρας. τοὺς γὰρ ἡττωμένους, ὡς ἔφαμεν, ὄνους καθῆσθαι ἔλεγον, βασιλεῖς δὲ τοὺς νικῶντας.

Poll. IX, 104—29.

πρώτου εὑρόντος ἢ ἀπὸ τοῦ φενακίζειν, ὅτι ἑτέρῳ προδείξαντες ἑτέρῳ ῥίπτουσιν ἐξαπατῶντες τὸν οἰόμενον· εἰκάζοιτο δ' ἂν εἶναι ἡ διὰ τοῦ μικροῦ σφαιρίου, ὃ (deest ὃ in Falkenburg.) ἐκ τοῦ ἁρπάζειν ὠνόμασται· τάχα δ' ἂν καὶ τὴν ἐκ τῆς μαλακῆς σφαίρας παιδιὰν οὕτω τις καλοίη.

ἡ δὲ ἀπόρραξις, ἔδει τὴν σφαῖραν πρὸς τοὔδαφος εὐτόνως ῥήξαντα, ὑποδεξάμενον τὸ πήδημα τῆς σφαίρας τῇ χειρὶ πάλιν ἀντιπέμψαι, καὶ τὸ πλῆθος τῶν πηδημάτων ἠριθμεῖτο.

ἡ δ' οὐρανία, ὁ μὲν ἀνακλάσας αὑτὸν ἀνερρίπτει τὴν σφαῖραν εἰς τὸν οὐρανόν· τοῖς δ' ἦν ἀλλομένοις φιλοτιμία, πρὶν εἰς γῆν αὐτὴν πεσεῖν, ἁρπάσαι, ὅπερ ἔοικε καὶ Ὅμηρος ἐν Φαίαξι δηλοῦν.

ὁπότε μέντοι πρὸς τὸν τοῖχον τὴν σφαῖραν ἀντιπέμποιεν, τὸ πλῆθος τῶν πηδημάτων διελογίζοντο.

καὶ ὁ μὲν ἡττώμενος ὄνος ἐκαλεῖτο καὶ πᾶν ἐποίει τὸ προσταχθέν, ὁ δὲ νικῶν βασιλεύς τε ἦν καὶ ἐπέταττεν.

βασιλίνδα μὲν οὖν ἐστιν, ὅταν διακληρωθέντες ὁ μὲν βασιλεὺς τάττῃ τὸ πρακτέον, ὁ δ' ὑπηρέτης εἶναι λαχὼν πᾶν τὸ ταχθὲν ὑπεκπονῇ.

ὀστρακίνδα δὲ, ὅταν γραμμὴν ἑλκύσαντες οἱ παῖδες ἐν μέσῳ καὶ διανεμηθέντες, ἑκατέρα μερὶς ἡ μὲν τὸ ἔξω τοῦ ὀστράκου πρὸς αὑτῆς εἶναι νομίζουσα, ἡ δὲ τὸ

Excerpta Sueton.

Ὅτι δὲ τῶν αὐτὴν (sc. τὴν σφαιριστικήν) παιζόντων τοὺς μὲν νικῶντας βασιλεῖς ἐκάλουν . . . ὄνους δὲ τοὺς ἡττωμένους, δηλοῦσι καὶ αὐτὸ οἱ παλαιοί, παραφέροντες καὶ χρήσεις τὴν μὲν ἐκ τοῦ κατὰ Πλάτωνα Θεαιτήτου τοιαύτην· ὁ δὲ ἁμαρτὼν καθεδεῖται, ὥσπερ φασὶ οἱ σφαιρίζοντες, ὄνος· ὃς δ' ἂν παραγένηται ἀναμάρτητος, βασιλεὺς ἡμῶν. τὴν δὲ ἀπὸ Κρατίνου οἷον· ὄνοι ἀπωτέρω κάθηνται τῆς λύρας. τοὺς γὰρ ἡττωμένους ὄνους καθῆσθαι ἔλεγον.

Eust. 1425, 41. βασιλίνδα παιδιά τις βασιλέας τινὰς ἀποδεικνύουσα.

Eust. 1161, 37. παῖδες δύο (fortasse δίχα) γραμμῇ τινι μεσολαβούσῃ διεστηκότες ἀλλήλων, ὄστρακον ἀνερ-

excerpt. Miller. παροιμία ὀστράκου περιστροφὴ ἐπὶ τῶν ἀθρόον μεταβαλλομένων ἐκ μεταφορᾶς

Hesychius, lexicographi.

Hesych. **βασιλίνδα**· παιδιᾶς εἶδος, ᾗ βασιλέας καὶ στρατιώτας ἀπομιμούμενοι ἐχρῶντο.

Theognostus (Bekk. Anecd. Gr. p. 1353). βασιλίνδα· τὰ τοῦ -ίνδα ἐπιρρήματα παροξύνονται καὶ διὰ τοῦ ῑ γράφονται καὶ ἐπὶ παιδιῶν λαμβάνονται καὶ πρὸς αἰτιατικὴν συντάσσεται, οἷον βασιλίνδα παιδιάν, χυτρίνδα, δραπετίνδα, ποσίνδα, ἐπαιτίνδα, ξιφίνδα, [δα]ληκίνδα, μυΐνδα . . . (v. p. 41) φυγίνδα, ὀστρακίνδα καὶ εἴ τι ἕτερον.

Hesych. **ὀστρακίνδα**· παιδιὰ ἦν ἐπὶ τῷ ὀστράκῳ.

Scholia etc.

Eust. 1554, 36. σκοπητέον δέ, εἴπερ ἡ κατὰ σφαῖραν αὕτη παιδιὰ ἡ λεγομένη **ἐφετίνδα** ἐστί. τοιαύτη δὲ λέγεται παρὰ τοῖς παλαιοῖς, ὅταν ἄλλῳ προσδείξαντες τὴν σφαῖραν, ἄλλῳ ἐφῶσιν. ἡ δ' αὐτὴ καὶ **φεννὶς** ἐλέγετο. ἔστι γάρ φασι φεννίς, παιδιὰ διὰ σφαίρας, ὁπηνίκα ἑτέρῳ προδείκνυντες εἶτα ἄλλῳ ἀφιᾶσι τὴν σφαῖραν, ὥσπερ φενακίζοντες.

Athen. 14 f. τὸ δὲ καλούμενον διὰ τῆς σφαίρας ἁρπαστὸν **φαινίνδα** ἐκαλεῖτο . . . διηγεῖται δὲ τὴν φαινίνδα παιδιὰν οὕτως Ἀντιφάνης· (II, 114 K.) σφαῖραν λαβὼν

τῷ μὲν διδοὺς ἔχαιρε, τὸν δ' ἔφευγ' ἅμα,
τοῦ δ' ἐξέκρουσε, τὸν δ' ἀνέστησεν πάλιν
κλαγκταῖσι φωναῖς . . . .
'ἔξω, μακράν, παρ' αὐτόν, ὑπὲρ αὐτόν, κάτω,
ἄνω, βραχεῖαν, ἀπόδος ἐν καταστροφῇ'.

ἐκαλεῖτο δὲ φαινίνδα ἀπὸ τῆς ἀφέσεως τῶν σφαιριζόντων, ἢ ὅτι εὑρετὴς αὐτοῦ, ὥς φησιν Ἰόβας ὁ Μαυρούσιος (F. H. G. III, 482) Φαινέστιος ὁ παιδοτρίβης. καὶ Ἀντιφάνης (II, 126 K.).

φαινίνδα παίζων ἦεις ἐν Φαινεστίου.

Schol. Clem. Alex. Paedag. 367, 12 Df. (p. 449).

φαινίνδα παιδιάν· παιδιὰ ἡ φαινίνδα τοιαύτη· σφαῖραν κρατῶν τις τῶν παιζόντων παίδων,

Pollux IX, 104—29.

ἔνδον, ἀφέντος τινὸς κατὰ τῆς γραμμῆς τὸ ὄστρακον, ὁπότερον ἂν μέρος ὑπερφανῇ, οἱ μὲν ἐκείνῳ προσήκοντες διώκωσιν, οἱ δ' ἄλλοι φεύγωσιν ὑποστραφέντες· ὅπερ εἶδος παιδιᾶς αἰνίττεται καὶ Πλάτων ἐν τοῖς εἰς τὸν Φαῖδρον ἐρωτικοῖς. ὁ μὲν τοίνυν ληφθεὶς τῶν φευγόντων, ὄνος οὗτος κάθηται· ὁ δὲ ῥίπτων τὸ ὄστρακον ἐπιλέγει ʻνὺξ ἡμέρα'· τὸ γὰρ ἔνδοθεν αὐτοῦ μέρος καταλήλιπται πίττῃ καὶ τῇ νυκτὶ ἐπιπεφήμισται· καλεῖται δὲ καὶ *ὀστράκου περιστροφὴ* τὸ εἶδος τοῦτο τῆς παιδιᾶς.

ἡ δὲ *διελκυστίνδα* παίζεται μὲν ὡς τὸ πολὺ ἐν ταῖς παλαίστραις, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀλλαχόθι· δύο δὲ μοῖραι παίδων εἰσὶν ἕλκουσαι τοὺς ἑτέρους οἱ ἕτεροι, ἔστ' ἂν καθ' ἕνα μεταστήσωνται παρ' αὑτοὺς οἱ κρατοῦντες.

ἡ δὲ *μυΐνδα*, ἤτοι καταμύων τις ʻφυλάττου' βοᾷ καὶ ὃν ἂν τῶν ὑποφευγόντων λάβῃ ἀντικαταμύειν ἀναγκάζει ἢ μύσαντος (μύσας τοὺς?) κρυφθέντας ἀνερευνᾷ μέχρι φωράσῃ, ἢ καὶ μύσας οὗ ἄν τις προσάψηται (omittit οὗ Salmantr.) ἢ ἐάν τις προσδείξῃ (fortasse ἢ ὃ ἄν τις π.) μαντευόμενος λέγει ἔστ' ἂν τύχῃ.

ἡ δὲ *χυτρίνδα*· ὁ μὲν ἐν μέσῳ κάθηται καὶ καλεῖται χύτρα, οἱ δὲ τίλλουσιν ἢ κνίζουσιν ἢ καὶ παίουσιν αὐτὸν περιθέοντες· ὁ δ'

Excerpta Suet.

ῥίπτουν, οὗ θάτερον μὲν μέρος πεπισσωμένον ἦν, τὸ ἐντὸς δηλαδή, τὸ δὲ ἐκτὸς ἀπίσσωτον. διώριστο δὲ τοῖς συμπαίζουσι, τίνων μὲν ἦν τὸ τὴν πίσσαν ἔχον, τίνων δὲ τὸ λοιπόν. καὶ ὅτε, φασίν, ἀναβληθὲν τὸ ὄστρακον πέσοι, ὧν μὲν ἦν τὸ κάτω τοῦ ὀστράκου, ἔφευγον, οἱ δὲ ἄλλοι ἐδίωκον. καὶ ἐλέγετο τοῦτο *περιστροφὴ ὀστράκου* καὶ ἡ παιδιὰ *ὀστρακίνδα* ἐκαλεῖτο.

παιδιᾶς τοιᾶσδε παῖδες δίχα διῃρημένοι γραμμῆς μέσον κεχαραγμένης, ὄστρακον ἐδίδουν ἑνὶ ἐν ἑτέρῳ μέρει πεπισσωμένον, ὅπερ ἀναρρίπτων ὁ παῖς ἐπέλεγε ʻνὺξ ἢ ἡμέρα'. καὶ εἰ τὸ πεπισσωμένον ἄνω συνέβη πεσεῖν, ἔφευγον οἱ τοῦτο τὸ μέρος ἔχοντες, οἱ δ' ἕτεροι ἐδίωκον· διώριστο δὲ τοῖς παίζουσιν, ὧν ἔδει εἶναι τὸ πεπισσωμένον.

Πλάτων δέ, φασιν, ὁ κωμικὸς φράζει αὐτὴν οὕτως· εἴξασι τοῖς παιδαρίοις τούτοις, οἳ ἑκάστοτε γραμμὴν ἐν ταῖσι ὁδοῖς διαγράψαντες διανειμάμενοι δίχ' ἑαυτοὺς ἑστᾶσιν αὐτῶν οἱ μὲν ἐκεῖθεν τῆς γραμμῆς, οἱ δ' αὖ ἐκεῖθεν. εἷς δ' ἀμφοτέρων ὄστρακον αὐτοῖς ἀνίησιν εἰς μέσον ἑστώς. κἂν μὲν πίπτῃσι τὰ λευκὰ ἐπάνω, φεύγειν ταχὺ τοὺς ἑτέρους δεῖ, τοὺς δὲ διώκειν. ὁ δὲ ἀναρρίπτων τὸ ὄστρακον ἐπιλέγει ʻνὺξ ἢ ἡμέρα' τουτέστι τὸ λευκὸν ἐπιφαίνεται τοῦ ὀστράκου ἢ τὸ πισσηρὸν σκοτεινόν.

Hesychius, lexicographi.

Hesych. διελκυστίνδα· παιδιά τις οὕτω καλεῖται ὑπὸ τῶν παίδων ἐν τῇ παλαίστρᾳ.

Hesych. μυΐνδα· παιδιά τις οὕτω καλουμένη ἀπὸ τοῦ συμβαίνοντος· καταμύων γάρ τις τὸ ἐρωτώμενον ἀποφαίνεται σχεδιάζων, ἕως ἂν ἐπιτύχῃ· ἐὰν ⟨δὲ⟩ ἁμαρτὼν ἀναβλέψῃ, πάλιν καταμύει.

Theognost. Bekk. Anecd. Gr. p. 1353 s. v. βασιλίνδα. μυΐνδα. ἀπὸ τοῦ μύειν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐρωτώμενον λέγειν τίνα τάδε καὶ πόσα τάδε, ἐάν τις ἐπιτύχῃ.

Hesych. χυτρίνδα· παιδιᾶς εἶδος τοιαύτης· καθέζεταί τις ἐν μέσῳ, εἶτα κύκλῳ περιτρέχοντες οἱ παῖδες περὶ τὸν καθεζόμενον

Scholia etc.

εἶτα ἑτέρῳ προδεικνὺς ταύτην, ἑτέρῳ αὐτὴν ἐπέπεμπεν. ὠνόμασται δὲ ἢ ἀπὸ Φαινίνδου τοῦ πρώτου εὑρόντος ἢ ἀπὸ τοῦ φενακίζειν ὅ ἐστιν ἀπατᾶν· καὶ γὰρ ἠπάτα ὁ ἑτέρῳ μὲν δείξας, ἑτέρῳ δὲ ἐπιδούς.

Schol. Plat. Phaedr. 241 B. ὀστράκου περιστροφὴ ἐπὶ τῶν διὰ τάχους εἰς φυγὴν ὁρμώντων· εἴρηται δὲ ἀπὸ παιδιᾶς τοιαύτης. διελόντες ἑαυτοὺς οἱ παῖδες ὡς ἰσαρίθμους γενέσθαι, οἱ μὲν πρὸς ἀνατολὴν ἵσταντο, οἱ δὲ πρὸς δυσμάς· ἄλλος δέ τις μεταξὺ ἑκατέρων καθήμενος ὄστρακον εἶχεν ἐκ μὲν τοῦ ἑνὸς μέρους κεχρισμένον λευκῷ ἐκ δὲ θατέρου μέλανι· καὶ ἔρριπτε τοῦτο ὀρθὸν καὶ εἰ μὲν κατεφέρετο τὸ λευκὸν μέρος ἄνω, οἱ πρὸς ἀνατολὰς ἑστῶτες ἐδίωκον τοὺς πρὸς ταῖς δυσμαῖς· εἰ δὲ τὸ μέλαν ἄνω, οἱ πρὸς ταῖς δυσμαῖς ἐδίωκον ἕως καταλάβοιεν. καταληφθέντες δὲ ἐβαστάζοντο ὑπ' αὐτῶν ἀφ' οὗ κατελήφθησαν τόπου, ἕως ἐπανέλθωσιν ἐπὶ τὸν τόπον, ἀφ' οὗ τὴν ἀρχὴν ἔφυγον. Sequuntur Platonis comici verba quae eadem Eustath. exhibet.

Schol. Aristoph. Eq. 855 βλέψειας ὀστρακίνδα. ὀστρακίνδα ἔστι μὲν ὄνομα παιδιᾶς . . . . . . παροξῦναι δὲ δεῖ τὸ ὀστρακίνδα καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἐπὶ παιδιᾶς τασσόμενα.

Pollux IX, 104—29.

ὑπ' αὐτοῦ στρεφομένου ληφθεὶς ἀντ' αὐτοῦ κάθηται. ἔσθ' ὅτε ὁ μὲν ἔχεται τῆς χύτρας κατὰ τὴν κεφαλὴν τῇ λαιᾷ, περιθέων ἐν κύκλῳ, οἱ δὲ παίουσιν αὐτὸν ἐπερωτῶντες 'τίς τὴν χύτραν'; κἀκεῖνος ἀποκρίνεται 'ἐγὼ Μίδας'· οὗ δ' ἂν τύχῃ τῷ ποδί, ἐκεῖνος ἀντ' αὐτοῦ περὶ τὴν χύτραν περιέρχεται.

ἡ δὲ φρυγίνδα, ὄστρακα τῶν λείων μεταξὺ τῶν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς δακτύλων διαθέντες, ἐπικροτοῦσι τὰ ὄστρακα τῇ δεξιᾷ κατὰ ῥυθμόν.

κυνητίνδα, ἀκινητίνδα, σχοινοφιλίνδα ludos Pollux solus explicat.

ἡ δὲ σκαπέρδα, δοκὸν ἐν μέσῳ τρυπήσαντες καταπηγνύουσιν· διὰ δὲ τοῦ τρυπήματος διεῖρται σχοινίον, οὗ ἑκατέρωθεν εἷς ἐκδέδεται, οὐ πρὸς τὴν δοκὸν βλέπων ἀλλ' ἀπεστραμμένος· ὁ δὲ τὸν ἕτερον πρὸς βίαν ἑλκύσας ὥστ' ἀνωτάτω (sic omnes codices. Bekk. τὰ νῶτα αὐτοῦ) τῇ δοκῷ προσαγαγεῖν, νικᾶν οὗτος δοκεῖ· καὶ τοῦτο σκαπέρδαν ἕλκειν λέγουσιν. ἔσθ' ὅτε μέντοι καὶ τὰ νῶτά τινες προσθέντες ἀλλήλοις ἀνθέλκουσιν ἑνὶ δεσμῷ δεθέντες.

ἐφεντίνδα et στρεπτίνδα non nisi apud Pollucem leguntur.

ἡ δὲ πλειστοβολίνδα, οὐ μόνον ἡ διὰ τῶν κύβων ἀλλὰ καὶ ἡ διὰ τῶν ἀστραγάλων, ἐπὶ τῷ πλεῖστον ἀριθμὸν βαλεῖν.

Excerpta Sueton.

Eustath. 1111, 25.

ἡ ἑλκυστίνδα λεγομένη παιδιά, ἧς μέρος καὶ τὸ σκαπέρδαν ἕλκειν, ὅπερ τοιοῦτόν φασιν ἦν· δοκὸς ἀνδρομήκης ἵστατο τετρημένη κατὰ μέσον, διήρτητο δὲ δι' αὐτῆς σχοινίον τι οὗ ἑκατέρωθεν ἐξημμένοι δύο νεανίσκοι ἀνθεῖλκον, στρέψαντες ἀλλήλοις τὰ νῶτα. Ὁ δὲ βιασάμενος καὶ προ⟨σ⟩αγαγὼν αὐτὸ⟨ν⟩ τῇ δοκῷ ἐνίκα τὸν ἕτερον. ἐκ τούτου δὲ καὶ τὰ δυσχερῆ πάντα σκαπέρδαν ἕλκειν ἔλεγον παροιμιακῶς, διὰ τὸ ἐπίπονον τῆς ὁλκῆς καὶ ἀνθολκῆς.

Exc. Mill. σκαπέρδα λέγεται πᾶν δυσχερὲς ἐκ μεταφορᾶς παιδιᾶς ἐργώδους· καὶ παροιμία σκαπέρδαν ἕλκειν ἐπὶ τῶν ἐπαχθές τι μεταχειριζομένων.

Hesychius, lexicographi. | Scholia etc.

ποιοῦσιν αὐτὸν περιστρέφεσθαι, ἕως ἅψηταί τινος τύπτοντος αὐτόν· εἶτα καθέζεται ὁ ληφθείς.

Suidas. χυτρίνδα παιδιά. καθέζεται γὰρ ἐν μέσῳ· οἱ δὲ κύκλῳ περιθέοντες παίουσιν (Suid. παίζουσιν) αὐτόν, ἕως ἂν ἐφάψηταί τινος, ὃς ἀντ' αὐτοῦ κάθηται. χυτρίνδα ὡς βασιλίνδα καὶ ἄλλα εἴδη (cf. Herond. fr. 14. B. κύθρην παίζει).

Hesych. φρυγίνδα· παιδιᾶς εἶδος διὰ κυάμων.

Hesych. σκαπέρδα· ἐν τοῖς Διονυσίοις ἀγομένη πηγνυμένης δοκοῦ ἀνδρομήκους καὶ τετρημένης διεῖρται διὰ . . . . . σχοινίον· καὶ δύο οἱ ἀγωνιζόμενοι ἀντίους ἀλλήλοι⟨ς⟩ τοὺς νώτους ἔχοντες . . . . . καὶ πᾶν τὸ δυσχερὲς σκαπέρδα λέγεται καὶ ὁ πάσχων σκαπέρδης.

Hesych. πλειστοβολίν⟨δα⟩· παίζειν ἀστραγάλοις.

Poll. IX, 104—29.

ἡ δ' ἀποδιδρασκίνδα, ὁ μὲν ἐν μέσῳ καταμύων κάθηται, ἢ καὶ τοὺς ὀφθαλμούς τις αὐτοῦ ἐπιλαμβάνει, οἱ δ' ἀποδιδράσκουσιν· διαστάντος δ' ἐπὶ τὴν ἐξερεύνησιν, ἔργον ἐστὶν ἑκάστῳ εἰς τὸν τόπον τὸν ἐκείνου φθάσαι.

Excerpta Sueton.

ὁ μὲν χαλκισμός, ὀρθὸν νόμισμα ἔδει συντόνως περιστρέψαντας ἐπιστρεφόμενον ἐπιστῆσαι τῷ δακτύλῳ· ᾧ τρόπῳ μάλιστα ὑπερήδεσθαί φασι Φρύνην τὴν ἑταίραν.

(Cf. Poll. VII, 105. χαλκίζειν δὲ παιδιᾶς τι εἶδος, ἐν ᾗ νομίσματι ἠρτίαζον, et 206. κυβείας δὲ εἴδη καὶ ἡ πλειστοβολίνδα παιδιὰ καὶ τὸ ἀρτιάζειν, καὶ διαγραμμίζειν καὶ διαγραμμισμός, καὶ χαλκίζειν καὶ χαλκισμός.

Eustath. 986, 41.

ὁ χαλκισμός· παιδιὰ δέ τις αὕτη καί, ὡς οἱ παλαιοί φασι, κυβείας εἶδος .... ἣν ὁ χ. ὀρθοῦ νομίσματος θετέον χαλκοῦ στροφὴ καὶ σύντονος περιδίνησις, μεθ' ἣν ἔδει τὸν παίζοντα ἐπέχειν ὀρθῷ τῷ δακτύλῳ τὸ νόμισμα εἰς ὅσον τάχος πρὶν ἢ καταπεσεῖν, καὶ ὁ τοῦτο ἀνύσας ἐκράτει τὸν χαλκισμὸν καὶ ἦν νικητής.

Eust. 1409, 17.

ἰστέον δὲ ὅτι ἐκ τοῦ χαλκοῦ κυβευτική τις παιδιὰ ἐλέγετο χαλκισμός. ἦν δέ φασιν αὕτη ὀρθοῦ νομίσματος περιστροφὴ σύντονος, μεθ' ἣν ἔδει τὸν παίζοντα ἐπέχειν τῷ δακτύλῳ τὸ νόμισμα ὀρθόν. καὶ ἐνίκα ὁ τοῦτο κατορθώσας.

ὁ δ' ἱμαντελιγμὸς διπλοῦ ἱμάντος λαβυρινθώδης τίς ἐστι περιστροφή, καθ' ἧς ἔδει καθέντα παττάλιον τῆς διπλόης τυχεῖν· εἰ γὰρ μὴ λυθέντος ἐμπεριείληπτο τῷ ἱμάντι τὸ παττάλιον, ἥττητο ὁ καθείς.

Eust. 979, 28. ὁ ἱμαντελιγμός, ὃ ἦν παιδιᾶς τινος εἶδος, ἤγουν διπλοῦ ἱμάντος σκολιά τις εἴλησις, ὥς φασιν οἱ παλαιοί.

Hesychius, lexicographi.

Hesych. δραπετίνδα· δραπετικῶς.

Etym. Magn. δραπετίνδα, ὄνομα παιδιᾶς. ἔστι δὲ τῆς μυΐνδα καλουμένης τρόπος. εἴρηται δὲ παρὰ τὸ τῶν παίδων. ὁ μέν τις μύει τοὺς ὀφθαλμοὺς βοῶν 'τηροῦ, φυλάττου', οἱ δὲ ἄλλοι φεύγουσι φυλασσόμενοι τοῦ ἀγρευθῆναι. εἴρηται παρὰ τὸ δραπετεύειν καὶ φεύγειν τοὺς παίζοντας αὐτήν.

Hesych. χαλκίνδα· τὸ εἰς χαλκὸν κυβεύειν.

Antiatt. Bekk. 116, 10. χαλκίζειν ἀντὶ τοῦ χαλκῷ κυβεύειν.

Scholia etc.

Pollux IX, 104—29.

ὁ δ' ἐφεδρισμός, λίθον καταστησάμενοι πόρρωθεν αὐτοῦ στοχάζονται σφαίραις ἢ λίθοις· ὁ δ' οὐκ ἀνατρέψας τὸν ἀνατρέψαντα φέρει, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπειλημμένος ὑπ' αὐτοῦ, ἕως ἂν ἀπλανῶς ἔλθῃ ἐπὶ τὸν λίθον, ὃς καλεῖται δίορος.

ὁ δ' ἐποστρακισμός, ὄστρακον τῶν θαλαττίων κατὰ τοῦ ὕδατος ἐπιπολῆς ἀφιᾶσιν, ἀριθμοῦντες αὐτοῦ τὰ πρὸ τοῦ καταδῦναι πηδήματα ἐν τῇ ὑπὲρ τὸ ὕδωρ ἐπιδρομῇ· ἐκ γὰρ τοῦ πλήθους τῶν ἁλμάτων νίκη τῷ βάλλοντι.

ὁ δὲ κυνδαλισμὸς διὰ πατταλίων ἐστὶ παιδιά· κύνδαλα γὰρ τοὺς παττάλους ὠνόμαζον. ἦν δ' ἔργον οὐ μόνον αὐτῷ τινι καταπῆξαι τὸν πάτταλον κατὰ τῆς

Excerpta Sueton.

Eust. 1161, 34. καὶ ὁ ἐποστρακισμός· εἶδος δὲ οὗτος παιδιᾶς, καθ' ἣν φασιν ὀστράκια πλατέα ἐκτετριμμένα ὑπὸ θαλάττης προΐενται κατὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὑγροῦ, καὶ ἐπιτρέχοντα ἐνίοτε πολλάκις, ἕως ἀτονήσαντα δύωσι κατὰ θαλάσσης, ἡδίστην ποιοῦνται πρόσοψιν. ἔτι ἐκεῖθεν καὶ παροιμία ἐπὶ τῶν ὅποι τύχῃ μεταβαλλομένων τὸ· ὀστράκου περιστροφή, ἢ ὀστράκου περιστραφέντος ἢ μεταπεσόντος, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν, τῶν πραγμάτων ἐξαλλαγέντων ὡς ἔτυχεν[1]).

Exc. Mill. ἐποστρακισμὸς τῷ προΐεσθαι κατὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὑγροῦ ὀστράκια πλατέα, ὑπὸ θαλάττης ἐκτετριμμένα· ἅπερ ἐνίοτε πολλάκις ἀφαλλόμενα ἡδίστην ποιεῖται τὴν πρόσοψιν.

Eust. 540, 33. ἰστέον δὲ καὶ ὅτι γλῶσσά τις λέγεται κυνδάλους λέγειν τοὺς παττάλους καὶ κυνδαλοπαίκτας τοὺς πασσαλιστάς, ὅθεν καὶ παιδιά τις διὰ πασσάλων γενομένη κυνδαλισμὸς ἐλέγετο.

Exc. Mill. κύνδαλος ὁ πάτταλος.

1) Errasse videtur Eustathius, cum proverbium ʿὀστράκου περιστροφή᾽ cum ἐποστρακισμῷ coniunxit. cf. exc. Mill. et Apostol. XIII, 3.

Hesychius, lexicographi. | Scholia etc.

Hesych. ἐποστρακίζειν· ὀστράκοις παίζειν.

Etym. Magn. ἐποστρακίζειν· παιδιά τις, ἣν παίζουσιν οἱ παῖδες ὄστρακα ἀφιέντες εἰς τὴν θάλασσαν.

Hesych. κυνδάλη· παιδιά τις· καὶ οἱ μὲν ὑπομνηματισταὶ κυνδάλας τὰς ⟨σ⟩κυτάλας ἀπέδοσαν, οἱ δὲ τὰ γεωμετρούμενα σχήματα· κακῶς. κυνδάλους γὰρ ἔλεγον τοὺς πασσάλους καὶ κυνδαλοπαίστην τὸν πασσαλιστήν.

Pollux IX, 104—29.

διύγρου, ἀλλὰ καὶ τὸν καταπαγέντα ἐκκροῦσαι πλήξαντα κατὰ τὴν κεφαλὴν ἑτέρῳ παττάλῳ. ὅθεν καὶ ἡ παροιμία· ἥλῳ τὸν ἧλον παττάλῳ τὸν πάτταλον. ἔνιοι δὲ τῶν Δωριέων ποιητῶν τὸν ὧδε παίζοντα κυνδαλοπαίκτην ἐκάλεσαν.

ὁ δ' ἀσκωλιασμὸς τοῦ ἑτέρου ποδὸς αἰωρουμένου κατὰ μόνου τοῦ ἑτέρου πηδᾶν ἐποίει, ὅπερ ἀσκωλιάζειν ὠνόμαζον· ἤτοι εἰς μῆκος ἡμιλλῶντο, ἢ ὁ μὲν ἐδίωκεν οὕτως, οἱ δ' ὑπέφευγον ἐπ' ἀμφοῖν θέοντες, ἕως τινὸς τῷ φερομένῳ ποδὶ ὁ διώκων δυνηθῇ τυχεῖν. ἢ καὶ πάντες ἐπήδουν, ἀριθμοῦντες τὰ πηδήματα· προσέκειτο γὰρ τῷ πλήθει τὸ νικᾶν. ἀσκωλιάζειν δ' ἐκαλεῖτο καὶ τὸ ἐπιπηδᾶν ἀσκῷ κενῷ καὶ ὑπόπλεῳ πνεύματος, ἀληλιμμένῳ ἵν' ὥσπερ ὀλισθαίνοιεν περὶ τὴν ἀλοιφήν.

Excerpta Sueton.

Eust. 1646, 21. ἀσκωλιασμός· ὅπερ ἐστὶ κατὰ κυριολεξίαν μὲν ἐν ἀσκῷ λιάζειν· ᾧ πεφυσημένῳ ἐμπηδῶντες οἱ βουλόμενοι ἔν τινι ἑορτῇ, οὐκ ἀμφοῖν ποδοῖν ἀλλὰ ἑνί, καὶ ὡς εἰκὸς οὐκ εὐστοχοῦντες ἀλλά που καὶ καταπίπτοντες ὑπεκίνουν γέλωτα τοῖς θεωμένοις. ἄλλως μέντοι παρὰ τοῖς ὕστερον ἀσκωλιασμὸς ἑρμηνεύεται, τὸ ἑνὶ ποδὶ ἅλλεσθαι.

Exc. Mill. ἀσκωλιασμός· τὸ ἐφ' ἑνὸς ποδὸς βαίνειν.

Hesychius, lexicographi.

Hesych. ἀσκωλιάζεις· κυρίως μὲν τὸ ἐπὶ τοὺς ἀσκοὺς ἅλλεσθαι, ἐφ' οὓς ἀληλιμμένους ἐπήδουν γελοίου ἕνεκεν.

ἀσκωλίζοντες· ἐφ' ἑνὸς ποδὸς ἀλλόμενοι.

ἀγκωλιάζων· ἀλλόμενος τῷ ἑτέρῳ ποδί.

ἀσχαλιάζοντες· χωλεύοντες, ἐφ' ἑνὸς κώλου βαδίζοντες.

Suidas s. v. ἀσκός initio eadem refert quae schol. Aristoph., post Eubuli versus et nomen Didymi omittit, addit haec: καὶ ἀσκωλιάζοντες, ἐφ' ἑνὸς ποδὸς ἐφαλλόμενοι, ὑστερούμενοι τῶν κατὰ φύσιν.... καὶ ἀσκωλιασμὸς ὁμοίως, τὸ ἐφ' ἑνὸς ποδὸς βαίνειν (cf. Exc. Mill.).

Etym. Magn. s. v. ἀσκωλιάζω· ἀσκωλιάζειν ἐστὶ τὸ ἵστασθαι ἐφ' ἑνὸς ποδὸς ἐφαλλόμενον ἢ στερούμενον τῶν κατὰ φύσιν. εἴρηται παρὰ τὸ σκῶλον, ὅ ἐστι σκόλοπα, τῷ ἑνὶ ποδὶ ἅλλεσθαι· ἀπὸ τῶν πατούντων σκόλοπα καὶ χωλευόντων, ὅπερ Ἐπιχάρμος ἐν Πέρσαις σκωλοβατίζειν φησί. σκωλιάζειν οὖν καὶ κατὰ πλεονασμὸν ἀσκωλιάζειν.

Scholia etc.

Schol. Plat. symp. 190 D. ἀσκωλιάζειν κυρίως μὲν τὸ ἐπὶ τοὺς ἀσκοὺς ἅλλεσθαι ἀληλιμμένους, ἐφ' οὓς ἐπήδων γελοίου ἕνεκα. τινὲς δὲ καὶ ἐπὶ τῶν συμπεφυκόσι τοῖς σκέλεσι ἀλλομένων. ἤδη δὲ τιθέασι καὶ ἐπὶ τοῦ ἅλλεσθαι τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν ἀνέχοντα, ἢ ὡς νῦν ἐπὶ σκέλους ἑνὸς βαίνειν· ἔστι δὲ καὶ τὸ χωλαίνειν.

Schol. Aristoph. Plut. 1129.

ἀσκωλίαζ' ἐνταῦθα. ἑορτὴν οἱ Ἀθηναῖοι ἦγον τὰ Ἀσκώλια, ἐν ᾗ ἐνήλλοντο τοῖς ἀσκοῖς εἰς τιμὴν τοῦ Διονύσου ...... ἀσκωλιάζειν ἔλεγον τὸ ἐπὶ τῶν ἀσκῶν ἅλλεσθαι ἕνεκα τοῦ γελωτοποιεῖν, ἐν μέσῳ δὲ τοῦ θεάτρου ἐτίθεντο ἀσκοὺς πεφυσημένους καὶ ἀληλιμμένους, εἰς οὓς ἐναλλόμενοι ὠλίσθανον, καθάπερ Εὔβουλος ἐν Δαμαλείᾳ φησὶν οὕτως·

καὶ πρός γε τούτοις ἀσκὸν εἰς μέσον
καταθέντες εἰσάλλεσθε καὶ καχάζετε
ἐπὶ τοῖς καταρρέουσιν ἀπὸ κελεύσματος·

οὕτω καὶ Δίδυμος.

eadem habet Suidas. s. v. ἀσκός.

Ἀσκώλια ἦν ἑορτὴ τοῦ Διονύ-

Pollux IX, 104—29.

Excerpta Sueton.

ἡ μὲν ἐν κοτύλῃ, ὁ μὲν περιάγει τὼ χεῖρε εἰς τοὐπίσω καὶ συνάπτει, ὁ δὲ κατὰ τὸ γόνυ ἐφιστάμενος αὐταῖς φέρεται, ἐπιλαβὼν ταῖν χεροῖν τὼ ὀφθαλμὼ τοῦ φέροντος. ταύτην καὶ ἱππάδα καὶ κυβησίνδα καλοῦσι τὴν παιδιάν.

Eust. 550, 3. ἐν κοτύλῃ προάγεται δὲ οὕτως· περιαγαγών τις ὀπίσω τὼ χεῖρε συμπλέκει τοὺς δακτύλους, ἕτερος δέ τις εἰς τὰ κοιλώματα τῶν χειρῶν, ἅπερ εἰσὶ κοτύλαι τὰ γόνατα ἐνθεὶς καὶ οὕτως ἀναβαλὼν ἑαυτὸν φέρεται ἔποχος, ἐπιλαβὼν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ φέροντος. εἶτα ἐν μέρει ὁ τέως φερόμενος κατελθὼν φέρει τὸν ἕτερον.

ἡ δὲ χαλκῆ μυῖα, ταινίᾳ τὼ ὀφθαλμὼ περισφίγξαντες ἑνὸς παιδός, ὁ μὲν περιστρέφεται κηρύττων ʽχαλκῆν μυῖαν θηράσω', οἱ δ' ἀποκρινάμενοι ʽθηράσεις, ἀλλ' οὐ λήψει' σκύτεσι βυβλίνοις αὐτὸν παίουσιν, ἕως τινὸς αὐτῶν λάβηται.

Eust. 1243, 29. οἱ δὲ ὕστερον παιδιὰν αὐτῇ (τῇ μυίᾳ) ἐπωνόμασάν τινα, ἣν χαλκῆν μυῖαν ὠνόμασαν, περὶ ἧς φράζουσιν οὕτω· καταδεῖταί τις ῥακίῳ τὰς ὄψεις καὶ καταστὰς εἰς μέσον, τῶν συνειλεγμένων παριὼν φωνεῖ ʽχαλκῆν μυῖαν θηράσω', οἱ δὲ κύκλῳ ἑστῶτες βίβλοις ἢ καὶ ταῖς χερσὶ παίοντες ἀποκρίνονται ʽἀλλ'

Hesychius, lexicographi.

Ἄλλοι δὲ οὐ πλεονασμὸν ἡγοῦνται τὸ α, ἀλλὰ παρὰ τὸν ἀσκὸν γεγονέ⟨ναι⟩. κυρίως γὰρ ἀσκωλιάζειν λέγεται τὸ ἐπὶ ἀσκῶν ἅλλέσθαι. οὕτως Ἐπαφρόδιτος.

Hesych. ἐν κοτύλῃ φέρειν· παιδιᾶς εἶδος. ὁ γὰρ φέρων τινὰ ἐν κοτύλῃ ἐποίει ὀπίσω τὰς χεῖρας, καὶ ὁ αἰρόμενος ἐνετίθει τὰ γόνατα καὶ οὕτως ἐβαστάζετο. —, ἀγ κοτύλῃ παιδιά τις ἐν ᾗ τὰς χεῖρας ὀπίσω πλέξαντες δέχονται τὸ γόνυ.

Eust. 1282, 54. Παυσανίας δὲ ἱστορεῖ ὅτι παιδιά τις ἦν καλουμένη ἐγκοτύλη, ἐν ᾗ διαπλέξας τις ὀπίσω καθὰ καὶ προδεδήλωται τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν, ἐπενωτίζετο τὸν ἀναιρούμενον· ὁ δ' ἐνθεὶς τὸ γόνυ ταῖς χερσὶ καὶ περιλαβὼν τοῦ αἴροντος τὴν κεφαλὴν ἢ τὸν τράχηλον ἐβαστάζετο .... ἀλλαχοῦ δὲ γράφεται οὕτω· ἐγκοτύλη, παιδιά τις, ὡς καὶ ἑτέρωθι γέγραπται, ἐν ᾗ κοιλάναντες χεῖρα δέχονται τὰ γόνατα τῶν νενικηκότων οἱ νενικημένοι καὶ βαστάζουσιν αὐτοὺς (= Athen. 479 a).

Hesych. μυῖα χαλκῆ λέγεται παιδιά τις, ἣν οἱ παῖδες παίζοντες καταμύουσιν, ἀποτείναντες τὰς χεῖρας ἄχρις ἄν τινος λάβωνται.

Scholia etc.

σου, ἐν ᾗ ἀσκοὺς διαφυσῶντες καὶ ὀγκοῦντες, ἐρρίπτουν καὶ ἄνωθεν ἥλλοντο ἐπάνω αὐτῶν ἑνὶ ποδί, ἐκίνουν δὲ γέλωτα καταπίπτοντες· ὁ μέντοι μὴ καταπεσὼν ἐλάμβανεν αὐτὸν οἴνου πλήρη.

Schol. Townl. ad Iliad. XXIII, 34. καὶ παιδιὰ δέ τις ἐν κοτύλῃ λέγεται, ἐπειδὰν τὰς χεῖρας κοιλάναντες εἰς τοὐπίσω δεχώμεθά τινα ἐπιβεβηκότα μὲν τοῖς γόνασιν αὐτοῦ, ταῖς δὲ χερσὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κατειληφότα. ταύτην δὲ οἱ μὲν ἐπιδιφρισμὸν (ἐφεδρισμόν?) καλοῦσιν, οἱ δὲ κρικαδίαν, οἱ δὲ ἀπόρραξιν.

Pollux IX, 104—29.

Excerpta Sueton.

οὐ λήψῃ'. οὗ δ' ἂν λάβηται, καθίστησιν ἐκεῖνον εἰς τὴν ἑαυτοῦ χώραν. (cf. Herond. fr. 14 B.)

ἡ δ' ἔξεχ' ὦ φίλ' ἥλιε παιδιὰ κρότον ἔχει τῶν παίδων σὺν τῷ ἐπιβοήματι τούτῳ, ὁπόταν νέφος ἐπιδράμῃ τὸν θεόν· ὅθεν καὶ Στράττις ἐν Φοινίσσαις

εἶθ' ἥλιος μὲν πείθεται τοῖς παιδίοις,
ὅταν λέγωσιν 'ἔξεχ' ὦ φίλ' ἥλιε'.

ἡ δὲ τρυγοδίφησις τοῦ γελοίου χάριν ἐξεύρηται· δεῖ γάρ τι ἐς τρυγὸς λεκάνην καταδεδυκός, περιαγαγόντα ὀπίσω τὼ χεῖρε, τῷ στόματι ἀνελέσθαι.

Exc. Mill. τρυγοδίφησις· εἰσῆγον εἰς λεκάνην τρυγὸς πλήρη πελέκυόν τι καὶ τοῦτο ἀνέσπων τῷ στόματι, τὰς χεῖρας εἰς τοὐπίσω περιαγαγόντες.

Eust. 1329, 25. . . . . ἐκ τοῦ ἄνθους ἐκείνη (ἡ μηλ.) γέγονε τροπῇ συνήθει τοῦ α εἰς ο, καθὰ δηλοῖ ὁ γράψας οὕτω· μηλάνθη ζῷόν ἐστι μεῖζον σφηκός, ἐκ τῆς ἀνθήσεως τῶν μηλεῶν γεννώμενον, ἢ ἀρχομέναις ἀνθεῖν προσιπτάμενον, οὗ παῖδες λίνον τρίπηχυ ἐξάπτοντες ἐῶσι πέτεσθαι, καὶ φερομένου δι' ἀέρος ἑλικοειδῶς, ἡδόμενοι τῇ θέᾳ παρέπονται, τὰς χεῖρας ἐπικροτοῦντες. Ἀττικοὶ δὲ αὐτὴν μηλόνθην ὀνομάζουσιν. ἐκάλουν δέ, φησιν, αὐτὴν καὶ χρυσαλλίδα· καὶ οὕτω μὲν ὁ παλαιός. τὰ δὲ νῦν τοῦ κωμικοῦ ἀντίγραφα μηλολόνθην αὐτὴν τετρασυλλάβως οἴδασιν.

ἡ δὲ μηλολάνθη ζῷον πτηνόν ἐστιν, ἣν καὶ μηλολόνθην καλοῦσιν, ἤτοι ἐκ τῆς ἀνθήσεως τῶν μήλων, ἢ σὺν τῇ ἀνθήσει γινόμενον· οὗ ζῴου λίνον ἐκδήσαντες ἀφιᾶσιν, τὸ δὲ ἑλικοειδῶς ἐν τῇ πτήσει τὸ λίνον διελίσσεται· ὅπερ Ἀριστοφάνης ἔοικε λέγειν (Nub. 764)

λινόδετον, ὥσπερ μηλολόνθην, τοῦ ποδός.

Exc. Mill. μηλάνθη ζῷόν

Hesychius, lexicographi.

Eust. 881, 42. κωλάριον οὖν τι παροιμιῶδες Αἴλιος Διονύσιός φησιν ὑπὸ παίδων λέγεσθαι, δηλοῦν ἐξέχειν, ὅ ἐστιν ἐπιτεταλκέναι τὸν ἥλιον. Ἀριστοφάνης· λέξεις ἄρ' ὥσπερ τὰ παιδία, ἔξεχ' ὦ φίλ' ἥλιε, ἤγουν ἀνάτειλον.

Suidas. ἐξέχειν τὸν ἥλιον τὸ ἐπιτεταλκέναι. ἔξεχ' ὦ φίλ' ἥλιε. κωλάριόν τι παροιμιῶδες ὑπὸ τῶν παίδων λεγόμενον ὅταν ἐπινέφη ψύχους ὄντος. Ἀριστοφάνης Νήσοις.

Scholia etc.

Hesych. μηλολόνθη· εἶδος κανθάρων, οὕς τινες χρυσοκανθάρους λέγουσιν.

Suidas. μηλολόνθη· ζῳΰφιον ᾧ χρῶνται εἰς παιδιὰν οἱ παῖδες· ὃ τοῖς ἄνθεσιν ἐπικαθέζεται. οἱ δὲ παῖδες λίνον τοῦ ποδὸς ἐξαρτῶντες καὶ ξυλίφιον, ὃ οὐκ ἐξισχύουσιν ἀνακουφίσαι, εἰς τὸν ἀέρα ἀφιᾶσιν. Ἀριστοφάνης (Nub. 763).

ἀλλ' ἀποχάλα τὴν φροντίδ' ἐς τὸν ἀέρα
λινόδετον, ὥσπερ μηλολόνθην.

Schol. Aristoph. Nub. 763. μηλολόνθην· οὕτω γράφουσιν οἱ ἀκριβέστεροι. τινὲς δὲ λέγουσιν ὅτι ζῳΰφιόν ἐστι χρυσίζον κανθάρῳ ὅμοιον, ὃ λαμβάνοντες οἱ παῖδες ἀποδεσμοῦσι λίνῳ καὶ ἐκπεταννύουσιν. Ἄλλως τὸν χρυσοκάνθαρον, ... μηλολόνθην· χρυσοκάνθαρον, ζίναν. εἶδος ζῳϋφίου τινὸς παρὰ τὸν κάνθαρον, ὃ τοῖς ἄνθεσιν ἐπικαθέζεται. ταύταις οὖν εἰς παιδιὰν ἐχρῶντο Ἀθήνησι παῖδες, λίνον τοῦ ποδὸς ἐξαρτῶντες καὶ ξυλήφιον, ὅπερ οὐκ ἐξισχύουσιν ἀνακουφίσαι εἰς τὸν ἀέρα, ἔχοντες ἐξουσίαν πάλιν αὐ-

Pollux IX, 104—29.

ἡ δὲ χελιχελώνη, παρθένων ἐστὶν ἡ παιδιά, παρόμοιόν τι ἔχουσα τῇ χύτρᾳ· ἡ μὲν γὰρ κάθηται, καὶ καλεῖται χελώνη, αἱ δὲ περιτρέχουσιν ἀνερωτῶσαι· ʽχελιχελώνη, τί ποιεῖς ἐν τῷ μέσῳʼ; (cf. Bergk P. L. G. III, 1304) ἡ δὲ ἀποκρίνεται· ʽἔρια μαρύομαι καὶ κρόκην Μιλησίανʼ. εἶτ' ἐκεῖναι πάλιν ἐκβοῶσιν· ʽὁ δ' ἔκγονός σου τί ποιῶν ἀπώλετοʼ; ἡ δέ φησι· ʽλευκᾶν ἀφ' ἵππων εἰς θάλασσαν ἅλατοʼ.

τὸ δὲ σκανθαρίζειν ἐστὶ τῷ μέσῳ τῆς χειρὸς δακτύλῳ ὑπὸ τοῦ μείζονος ἀφεθέντι τὴν ῥῖνα παίειν.

τὸ δὲ ῥαθαπυγίζειν σιμῷ τῷ ποδὶ τὸν γλουτὸν παίειν.

φίττα Μαλιάδες, φ. Ῥοιαί, φ. Μελίαι παρθένων (παιδιὰ) ἦν·

Excerpta Sueton.

ἐστι μεῖζον σφηκός, ἐκ τῆς ἀνθήσεως τῶν μηλεῶν γεννώμενον. Ἀττικοὶ δὲ μηλόνθην καὶ χρυσαλλίδα τοῦτο ἐκάλουν.

Eust. 1914, 54. . . . . τὸ χέλει χελώνη . . . καθημένης γάρ τινος ἐν μέσῳ, ἥν, φασι, χελώνην ἐκάλουν, περιτρέχουσαι παρθένοι ἐπυνθάνοντο καὶ ἀντήκουον, δι' ἀμοιβαίων ἰάμβων οὕτω·

ʽχέλει χελώνη, τί ποιεῖς ἐν τῷ μέσῳʼ; ʽἔρια μαρύομαι καὶ κρόκην Μιλησίαν.ʼ ʽὁ δ' ἔκγονός σου, τί ποιῶν ἀπώλετοʼ; ʽλευκᾶν ἀφ' ἵππων εἰς θάλασσαν ἅλατο.ʼ

Eust. 861, 10. σκινθαρίζειν μὲν τὸ τῷ μέσῳ δακτύλῳ παίειν μυκτῆρά τινος.

Exc. Mill. σκινθαρίζειν ἐστὶ τὸ τῷ μέσῳ δακτύλῳ παίειν τινὸς τὸν μυκτῆρα.

Eust. 861, 11. ῥαθαπυγίζειν δὲ τῷ σιμῷ τῷ ποδὶ τὸν γλουτὸν παίειν·

— 1819, 57. ἔστι γάρ φασι ῥαθαπυγίζειν τὸ πλατεῖ ποδὶ εἰς τὰ ἰσχία ῥαπίζειν, ἴσως δέ καὶ τὸ ποτὶ πυγὰν ἅλλεσθαι τοιοῦτόν τι δηλοῖ κείμενον παρὰ τῷ κωμικῷ (cf. Aristoph. Eq. 796).

Exc. Paris. ῥαθαπυγίζειν δὲ τὸ σιμῷ τῷ ποδὶ τὸν γλουτὸν παίειν, ὡς εὕρηται ἐν Ἱππεῦσιν Ἀριστοφάνους· τὸ λεγόμενον παρὰ τοῖς ἰδιώταις κλοτζατόν.

Eust. 855, 25. καὶ τὸ φίττα δηλωτικόν φασι τάχους, οἷον

Hesychius, lexicographi.

Hesych. χελεῦ χελώνη.

Hesych. σκινθαρίζειν ἔνιοι σκα⟨νθα⟩ρίζειν· τὸ γὰρ τῷ μέσῳ δακτύλῳ τὴν μυκτῆρα παίειν δηλοῖ, ὡς Δίδυμος.

Hesych. ῥαθαπυγίζειν, ὅ τινες ⟨σ⟩κυμβρίζειν· τὸ τῷ σκέλους πλάτει παίειν κατὰ τῶν ἰσχίων, τὸ εἰς τὸν γλουτὸν σιμῷ ποδὶ τύπτειν.

Scholia etc.

τὰς κυνηγετῆσαι. λέγει δὲ τὸν χρυσοκάνθαρον.

(cf. Herond. fr. 14 B. ἢ ταῖσι μηλάνθαισι ἅμματ' ἐξάπτων.)

Schol. Aristoph. Eq. 796. ῥοθοπυγίζων· τῇ πυγῇ ῥόθον ποιῶν, τουτέστι τῇ χειρὶ τὴν πυγὴν παίων ἢ τῷ ποδὶ τύπτων. Ἄλλως λάθρα τύπτων κατὰ τῆς πυγῆς πλατείᾳ τῇ χειρὶ καὶ πλατεῖ τῷ ποδί. τῇ πυγῇ ῥόθον ποιῶν. γελοίου δὲ χάριν τούτῳ ἐχρήσαντο.

Pollux IX, 104—29.
τὰς γὰρ νύμφας εὐφημοῦσαι θέουσι, παροξύνουσαι ἀλλήλας εἰς τάχος.

τὸ δὲ πλαταγώνιον οἱ ἐρῶντες ἢ αἱ ἐρῶσαι ἔπαιζον· καλεῖται μὲν οὕτω καὶ τὸ κρόταλον καὶ τὸ σεῖστρον, ᾧ καταβαυκαλῶσιν αἱ τίτθαι ψυχαγωγοῦσαι τὰ δυσυπνοῦντα τῶν παιδίων. ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ τηλεφίλου καλουμένου φύλλα ἐπὶ τοὺς πρώτους δύο τῆς λαιᾶς δακτύλους εἰς κύκλον συμβληθέντας ἐπιθέντες, τῷ κοίλῳ τῆς ἑτέρας χειρὸς ἐπικρούσαντες, εἰ κτύπον ποιήσειεν εὔκροτον ὑποσχισθὲν τῇ πληγῇ τὸ φύλλον, μεμνῆσθαι τοὺς ἐρωμένους αὐτῶν ὑπελάμβανον. καὶ μὴν καὶ τὸ κρίνον διπλοῦν ὂν καὶ διάκενον ἔνδοθεν ἐκφυσήσαντες ὡς ὑποπλῆσαι πνεύματος, πρὸς τὰ μέτωπα ῥηγνύντες ἐσημαίνοντο τὰ παραπλήσια τῷ κτύπῳ.

Excerpta Sueton.
φίττα Μαλιάδες, φ. Ῥοιαί, νυμφῶν δέ φασι ταῦτα ἐπωνυμίαι.

— 1963, 43. φίττα Μαλίαδες, φ. Ῥοιαί, φ. Μελίαι. ἐν οἷς νυμφῶν μέν εἰσιν ὀνόματα τὰ θηλυκά, τὸ δὲ φίττα ἐπίρρημα τάχους δηλωτικόν.

Exc. Mill. φίττα τὸ ταχὺ σημαίνει.

Hesychius, lexicographi.

Hesych. πλαταγώνιον· τὸ τῆς μήκωνος καὶ ἀνεμώνης φύλλον.

πλαταγωνίσας· ἀποληκυθίσας (ἀποληκήσας Sopingius) καὶ ψοφήσας. πλαταγεῖν· κροτεῖν.

ἐπλατάγησεν· ἐψόφησεν, ἔνθεν τὸ πλαταγώνιον παίγνιον ξύλινον, ᾧ ψοφοῦσιν.

Suidas. πλαταγώνιον· ἐσημειοῦντο δὲ ἀπ' αὐτοῦ τὴν τῶν ἐρωμένων στοργήν, τιθέντες ἐπί τι τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ λιχανοῦ, καὶ ἀντικόπτοντες· καὶ εἰ δὲ μή, τὸ ἀντίπαλιν.

Scholia etc.

Schol. Arist. Eq. 830. πλαταγίζειν δὲ κυρίως τὸ ἐπιτιθέναι τὸ πλαταγώνιον τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ καὶ παίειν τῇ δεξιᾷ καὶ ἦχον ἀποτελεῖν.

Index locorum, ubi quae in tabula adiecta delineatae sunt ῥάβδων κοτταβικῶν, candelabrorum, facum imagines inveniuntur.

1. Monumenti dell' Inst. VIII, 51, 2.
2. Mon. dell' Inst. VIII, 51, 1.
3. Annali dell' Inst. 1876 t. M.
4. Dubois-Maissoneuve, Introduction à l' étude des vases antiques peints t. 59.
5. Archaeologia LI, 2, t. 14.
6. Tischbein, Engravings from ancient vases III, 52.
7. Mitteilungen des röm. Inst. 1886 t. 12a.
8. Winckelmann, Monumenti antichi inediti n. 200.
9. Passeri, Picturae Etruscorum in vasculis t. 243.
10. Bulletino Arch. Napol. Nuova serie VII, t. 11.
11. Museum Etruscum Gregorianum I, 50, 3.
12. Mus. Etr. Greg. I, 55 7.
13. Tischbein, Recueil des gravures d' après des vases antiques II, 11.
14. Antiquités du Bosphore Cimérien t. 63.

Vita.

Natus sum Christianus Boehm Wendeni Livonorum in imperio Russo a. h. s. LXVIII a. d. III Id. Ian. patre Christiano, acerbo fato mihi erepto, matre Emilia e gente Reimers. Fidei addictus sum evangelicae. Elementa doctrinae domi, deinde in schola cui pater praeerat imbutus, anno 1881 in gymnasium Birkenruhense tum privatum directore A. Loefflero, mox gymnasium publicum imperatoris Alexandri II factum, sub auspiciis E. Kochi, denique A. Feldti florens, sum receptus. Maturitatis testimonio instructus autumno anni 1886 Dorpatum me contuli, ubi per decies sex menses philologiae operam dedi. Anno 1891 examine superato candidatus philologiae factus sum. Eiusdem anni autumno Bonnas transmigravi, cuius Fridericiae Guilhelmiae Rhenanae per ter sex menses civis fui.

Docuerunt me viri clarissimi Hoerschelmann, Loeschcke, Malmberg, Mendelssohn, L. Meyer, Schroeder, Teichmueller †, Wiskowatow Dorpatenses; Buecheler, Loeschcke, Martius, Nissen, Usener Bonnenses. Seminarii philologorum Dorpatensium per septies sex menses fui sodalis. Exercitationibus suis ut interessem benigne concesserunt philologis et epigraphicis Buecheler, archaeologicis Loeschcke.

Quibus viris omnibus, in primis vero Hoerschelmanno et Mendelssohno Dorpatensibus, Buechelero et Usenero Bonnensibus gratias ago quam maximas. Loeschckius quanta benevolentia studiis meis semper faveret, numquam obliviscar.

Sentententiae controversae.

I. Epistolarum Pseudohippocraticarum plures auctores fuerunt, quorum alius epistolas 1—9, alius 10, 14, 15, 17, alius 11 et 16, alius 12 et 13, alius 18—23 alius 24 scripsit.

II. a) Ep. Hipp. I, 2 scribo οὐκέτι ἔχω μετ' ἀνδρῶν γνωρίμων βουλεύσασθαι (Hercherus γονίμων);

b) ibid X, 4 verba καὶ ἐν ἡμῖν μαρτυρίη κέεται delenda sunt (cf. XXVII, 48).

III. Aristoph. Eq. v. 814 scribendum propono ὃς ἐποίησεν τὴν πόλιν ἡμῶν μεστὴν πυρῶν ἐπιχειλῆ (εὑρών libri).

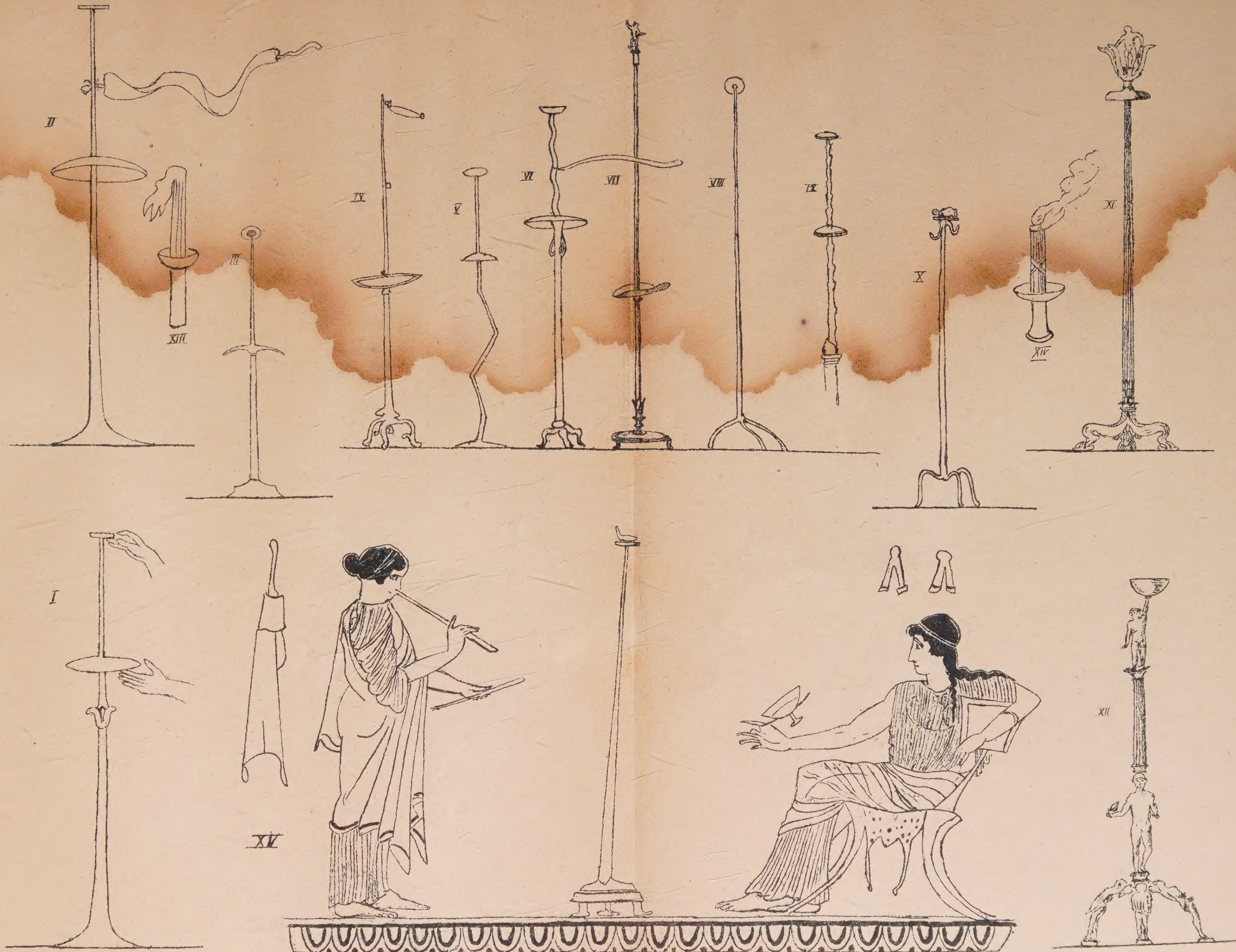
IV. Eurip. Troad. v. 262 lego τί δ' ὃ νεοχμὸν ἀπ' ἐμέθεν ἐλάβετε τέκος; τοῦ μοι; (libri τί δὲ τὸ et ποῦ μοι Musgravius τί δ' ὅ).

V. Ludus a Cinnamo hist. V, 5 descriptus non φαινίνδα (Mein. fr. com. III, 136) sed ἐπίσκυρος est.

VI. a) Seneca ep. mor. XII, 6 lege: est alter (sc. orbis) qui annos adulescentiae secludit (libri excludit).

b) ibid XIII, 13 damus nos spei ferendos (libri referendos).

VII. Prop. III, 9, 16 scribendum propono: Praxitelen propria vindicat arte lapis (traditur urbe).

II
XIII
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XIV
XI
I
XV
XII